

yazmabilim
Yazma Eser Araştırmaları Dergisi

Kitap Kültürü, Kodikoloji ve Tahkikli Neşir alışmaları İçin Bir Kaynak Olarak *Türkiye Diyanet Vakfı İşlm Ansiklopedisi*

Ahmet Eşer*

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received

27 Haziran / June 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted

15 Temmuz / July 2025

ATIF© Eşer, Ahmet. "Kitap Kültürü, Kodikoloji ve Tahkikli Neşir alışmaları İçin Bir Kaynak Olarak Türkiye Diyanet Vakfı İşlm Ansiklopedisi". *Yazmabilim* 1/1 (Eylül 2025): 259-318.

* Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ahmet_esher@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4948-8337

Özet

Bu makale, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinin (DİA)* yazma kültürüyle ilgili muhtevasını ele almaktadır. Müstakil bir ilim dalı olarak kaydedilmese de İslam medeniyeti tarihinden dinler tarihine hadisten Arap dili ve edebiyatına kadar ansiklopedinin temel inceleme alanı olarak seçtiği hemen her disiplinle ilişkili olan bu tür maddeler, içeriğin yaklaşık %6'sını oluşturmaktadır. Bunlar, İslam kitap kültürüne dair bilgi sahibi olmak ve İslam yazmalarının tarihçesini, yazma eserlerin metodolojisini ve fiziksel özelliklerini, tahkikli ya da tenkitli metin neşriyle ilgili temel terimleri ve bu sahayla meşgul olmuş meşhur şahısları tanımak isteyenler için başvuru kaynağı konumundadır. Makalede *DİA* hakkında tanıtıcı bilgi verildikten sonra kitap kültürüyle alakalı maddelerinin kapsamı, bu muhtevaya katkı yapanlar ve ilişkili maddeler kendi içerisinde tasnif edilmiştir. Doğrudan veya dolaylı olarak tahkikli neşir ve yazma eserler kapsamındaki maddeler ve yazarları tespit edilerek “ek” kısmında sunulmuş ve metin içerisinde ise bunların şekil ve muhteva değerlendirmesine işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Tahkik, Tenkitli Neşir, Edisyon Kritik, Yazma Eser, Kitap Kültürü, Kodikoloji

TDV Encyclopedia of Islam as a Source for Manuscript Culture, Codicology and Critical Edition Studies

Abstract

This article examines the content of the *TDV Encyclopedia of Islam (DİA)* related to manuscript culture. Although not classified as an independent field of study, entries on this subject are closely connected to nearly every discipline selected as a core focus of the encyclopedia—from Islamic civilization history and the history of religions to ḥadīth studies and Arabic language and literature—and constitute approximately 6% of its overall content. These entries serve as a key reference for those seeking to understand Islamic manuscript culture and to gain insight into the history of Islamic manuscripts, their methodology and physical characteristics, critical editorial practices, and the essential terminology and prominent figures in this field. Following a brief overview of the *TDV Encyclopedia of Islam (DİA)*, the article categorizes the encyclopedia's entries on manuscript culture in terms of their scope, contributors, and related topics. The appendix presents the identified entries and their authors, whether directly or indirectly related to critical editions and manuscript studies, with occasional remarks on their form and content.

Keywords

TDV Encyclopedia of Islam, Tahqiq, Critical Edition, Textual Criticism, Manuscript

الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة التركي مصدراً لثقافة المخطوط وعلم المخطوطات (الكوديكولوجيا) وتحقيق النصوص

الموجز

تعالج هذه المقالة محتوى المواد التي تخص ثقافة المخطوطات في الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة التركي (DIA). فثقافة المخطوطات - وإن لم تصنّف فيها بوصفها حقلاً علمياً مستقلاً- فإنّ تلك المواد التي تكاد ترتبط ارتباطاً وثيقاً بمعظم التخصصات التي اختارتها الموسوعة مجالاً أساساً للبحث من تاريخ الحضارة الإسلامية إلى تاريخ الأديان، ومن الحديث إلى اللغة العربية وآدابها: ربما تشكّل نحو 6% من مجموع المحتوى. وهي تُعدّ مرجعاً مهماً لكل من يرغب في التعرّف على ثقافة الكتاب الإسلامي، وتاريخ المخطوطات الإسلامية، ومنهجية دراسة المخطوطات وخصائصها المادية، والمصطلحات الأساسية المتعلقة بالنشر المحقّق أو النقدي، فضلاً عن الشخصيات المشهورة التي عيّنت بهذا المجال.

الكلمات المفتاحية

الموسوعة الإسلامية لوقف الديانة التركي، التحقيق، علم المخطوطات، النشر النقدي، المخطوط، ثقافة الكتاب

Giriş

1988-2013 yılları arasında yayımlanan 44 cilt ve 2016'da tamamlanan 2 ek ciltle birlikte *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), İslam ilimleri ve düşüncesinin yanı sıra edebiyattan tarih ve felsefeye kadar beşeri ve sosyal bilimlerin hemen her sahasındaki araştırmacıların temel başvuru kaynakları arasındadır. İki bini aşkın ilim adamının 33 yıllık ortak çalışması sonucu hazırlanan ansiklopedi, İslam araştırmaları alanında Cumhuriyet döneminin birikimini yansıtan önemli bir tecrübedir.

İslam tarihi, medeniyeti, toplumları ve ülkeleri hakkında zengin içeriğe sahip çalışmada on yedi bin civarında madde başlığı yer almaktadır. İlim dallarıyla ilgili temel terimler, önemli şahıslar, klasik eserler, ekoller ve meselelerin yanında hat ve ebrudan künde-kârî ve kuyumculuğa kadar pek çok sanat ve zanaat dalı hakkında bilgi bulmak da mümkündür. İslam dünyasının farklı dönem ve coğrafyasına ait sosyal, siyasal ve kültürel tarihle birlikte diğer dinlere dair temel kavramların ele alındığı ya da konuyla ilgisi çerçevesinde önemli şarkiyatçılara yer veren oldukça geniş ölçekte bir madde seçkisine sahiptir.

Kendine has imlası, orijinal ve güvenilir kaynaklara dayalı hazırlanan maddeleriyle DİA'nın ilahiyat araştırmacıları için adeta gayriresmî bir imla ve bibliyografya kılavuzu işlevi gördüğü söylenebilir. İlmî üslubuyla da öne çıkan çalışma, makale ve tez hazırlığı sürecinde birçok araştırmacı için ilk başvuru kaynaklarından birini oluşturmaktadır.¹

Ansiklopedinin, özellikle 2010'dan sonra ivme kazanan tahkik kurslarına hazırlık, yazma eserlerin neşri² veya bu alanla ilgili makale ve tez yazmak isteyen araştırmacılar için teorik bilgi sunan ilişkili terimleri tanıtan bir rehber işlevi gördüğü söylenebilir. Bu çalışma, yazma eserlerle ilgilenmek isteyenlerin yanı sıra İslam kitap kültürüne dair ansiklopedi çerçevesinde neler okuması gerektiği sorusundan hareketle hazırlanan bir bibliyografya denemesi sayılabilir. Çünkü tahkik alanında bilgi edinmek, temel terimleri görmek ve bunların sözlük anlamının ötesine geçmek, bu alanla ilgilenen önemli isimleri tanımak gibi yazma kültürünün farklı alanlarına giriş için başvuru kaynağına ihtiyaç vardı.³

¹ TDV *İslâm Ansiklopedisi*'nin tarihçesi, içeriği, dil ve üslubunun yanı sıra ilim dallarıyla ilgili geniş bilgi için (bkz.) <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakkinda/> (erişim: 05.05.2025)

² Aralarında nüanslar bulunsun da tahkik, edisyon kritik, tenkitli metin neşri/metin neşri ve yazmabilim gibi kavramlar, yazı boyunca "İslam kitap kültürünü inceleme" ortak paydasıyla birbirinin yerine kullanılmasına karşın anlam farkı vurgulanmak istendiğinde aralarına "/" işareti konulmuştur.

³ İslami Yazmaların Tarihçesi", "Osmanlı Kütüphaneleri", "Yazma Eserlerde Metodoloji", "Yazma Eserlerin Korunması Bakımı ve Temizliği", "Yazma Eser Uzmanı ve Araştırmacılar" ile "Yazmaların Fiziksel Özellikleri" gibi alt başlıklarıyla yazma eserlerin teorik arka planını inceleyen bir yazı için bk. <https://dijitalkutuphane.mkutup.gov.tr/MKutuphaneStatikMeteryal/HtmlDocumant/YazmalarYazmaKitaplar.html> (erişim: 31.05.2025)

İSAM, “İkinci Klasik Dönem Projesi” kapsamında ansiklopedinin tamamlandığı döneme tesadüf eden 2013 yılından⁴ bu yana 13 “Arapça Yazma Eser Tahkik Kursu” ve 6 “Osmanlı Türkçesi Tenkitli Neşir Kursu”⁵ olmak üzere farklı seviyelerde tahkik ve tenkitli metin neşri kursları düzenleyerek bu alanda Türkiye’de bir farkındalık oluşturmuştur. Bu kurslar; tahkikli neşir çalışmalarının tarihi, dünya yazma eser kütüphanelerinin tanıtımı, eser/nüsha seçimi ve metnin ortaya çıkartılması, hat çeşitleri ve remizlerin delaletleri ile yazmalarda sahtecilik ve eklemeler gibi metin içi ve metin dışı unsurlarla alakalı geniş bir konu yelpazesine sahiptir. Muhakkik araştırmacılar yetiştirmeyi hedefleyen seminerler; makale, tez ve kitap düzeyinde yazma eserlerin neşrini de hızlandırmış hatta bu noktada ihtiyacı karşılamak, projelere cevap vermek ve eser neşri için 2012’de “Tahkik Birimi” de kurulmuştur.⁶

İSAM bünyesinde yayımlanan *İslam Araştırmaları Dergisi*’nde risale hacmindeki yazmaların neşri, bu artışın göstergelerinden birisi sayılabilir. Örneğin derginin bir sayısında ortalama 3-4 makalenin yayımlandığı düşünüldüğünde⁷ sadece 2020-2022 arasındaki 43, 44 ve 47. sayılarda beş yazma tahkikinin yayımlanması metin neşri artışı hakkında fikir verecektir. Bunlar; Kınalızâde Ali Efendi’nin (ö. 979/1572) *Tabakâtü’l-mesâil*’i,⁸ Sadru’s-şerîa’nın *Kitâbu mesâil-iş-şuyû*’u,⁹ Ubeydullah b. Abdülganî’nin *en-Nûr’l-bâdî fî ahkâmî’l-arâzî*’si,¹⁰ Yusuf b. Hüseyin Kirmastî’nin *Usûl’l-istilâhâtî’l-beyâniyye*’si¹¹ ve Kâdı Ebû Ca’fer el-Belhî’nin *el-İbâne ale’l-müşennâin alâ Ebî Hanîfe*’sidir.¹² *İslam Araştırmaları Dergisi*’nin diğer sayılarının¹³ yanı sıra tahkik çalışmalarına yer veren dergiler dikkate alındığında makale sayısında

⁴ İkinci Klasik Dönem Projesi kapsamında İSAM ve 29 Mayıs Üniversitesi işbirliğiyle yazma eserlerin tahkikli neşri konulu 18 Eylül-11 Ekim 2013 tarihli kurs için bk. <https://www.isam.org.tr/haberler/isam-tahkik-kursu-basvurulari-basladi> (erişim: 25.06.2025).

⁵ Temel, ileri ve ihtisas seviyelerinde düzenlenen tahkik/tenkitli neşir kurslarının sonuncusu için bk. <https://www.isam.org.tr/haberler/13-arapca-yazma-eser-tahkik-kursu-tamamlandi> (kurs tarihi: 30 Haziran-5 Temmuz 2025) [erişim: 31.07.2025] <https://www.isam.org.tr/haberler/6-uluslararası-osmanlı-türkçesi-tenkitli-nesir-kursu-basliyor> (kurs tarihi: 9-15 Eylül 2024) (erişim: 31.07.2025).

⁶ <https://www.isam.org.tr/tahkik/tahkik-birimi-hakkinda> (erişim:30.06.2025).

⁷ Söz konusu derginin 43-50. sayılarında 3-4 makale yayımlandığı görülmektedir: <http://isad.isam.org.tr/?blm=sncsy&navdil=tr>

⁸ Orhan Ençakar, “Kınalızâde Ali Efendi’nin (ö. 979/1572) *Tabakâtü’l-mesâil* Adlı Risalesinin Tahkik ve Tahlili”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 47 (2022), 97-143.

⁹ Abdulhalik Uygur, “كتاب مسائل الشيوع” للصدر الشهيد / A Critical Edition and Analysis of Şadr al-Shahîd’s Kitâb Masâ’il al-shuyû”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 47 (2022), 145-179.

¹⁰ Bayram Pehlivan-Yasir Beyatlı, “النور البادي في أحكام الأراضي” لعبيد الله بن عبد الغني / A Critical Edition and Analysis of ‘Ubaydullâh ibn ‘Abd al-Ghanî’s al-Nûr’al-bâdî fî ahkâm al-arâdî”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 44 (2020), 75-166.

¹¹ Timur Aşkan, “رسالة في أصول الاصطلاحات البيانية” ليوسف بن حسين الكرماسي / A Study and Critical Edition of Yûsuf ibn Hûsain al-Kirmastî’s Uşûl al-iştilâhât al-bayâniyya”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 44 (2020), 167-246.

¹² Mehtherhan Furkani, “الإبانة في الرد على المشنعين على أبي حنيفة” للقاضي أبي جعفر البلخي الشرماري / A Study and Critical Edition of Qâeî Abû Ja’far al-Balkhî’s al-İbâne fî al-radd ‘alâ al-mushannî’in ‘alâ Abi Çanîfa”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 43 (2020), 73-177.

¹³ 2013 yılından itibaren tahkik kurslarının başlaması ve akabinde tenkitli metin neşrine dair yayınların artmasına mukabil derginin 34. sayısından (2015) itibaren tahkik makalelerinin yayımlandığı görülmektedir. Örneğin 34, 35, 38 ve 40. sayılarda ikişer; 36, 37, 39, 41, 42 ve 49. sayılarda ise birer tahkik makalesi neşredilmiştir. Tüm sayıların arşivi için bk. <http://isad.isam.org.tr/?blm=sncsy&navdil=tr> (Erişim 01.08.2025).

ciddi bir ivme yakalandığı rahatlıkla söylenebilir. Örneğin tahkik konulu araştırmalara yoğunlaşmak ve tahkikli/tenkitli metin neşretmek üzere 2018 yılında *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* isimli bir derginin yayın hayatına başlaması da bu sahaya gösterilen ciddi ilginin yansımasıdır. Nitekim şimdiye kadar 11. sayı üç, 13. sayı dört; 1, 2, 3, 8, 10, 12 ve 14. sayılar beşer, 4 ve 9. sayılar yedişer, 5. sayı sekiz, 7. sayı dokuz ve 6. sayı on bir tahkik/metin neşri ve inceleme makalesi olmak üzere on dört sayıda toplam seksen dört makalenin yayımlandığı dergi¹⁴ alana önemli bir katkı sağlamıştır.

YÖK Tez Merkezi veri tabanına göre 2002-2012 yılları arasında yüksek lisans ve doktora düzeyinde “tahkik” terimiyle yapılan aramada 97,¹⁵ “edisyon” kavramıyla 85; 2013-2025 yılları arasında “tahkik”le 822,¹⁶ “edisyon”la 140 tezin hazırlandığı görülmektedir. Sayının kayda değer oranda arttığı 2013-2025 döneminde hazırlanan tezlerin dağılımını incelemek yerinde olacaktır:

Tarih	Tahkik	Edisyon
2013	11	5
2014	22	7
2015	16	9
2016	32	6
2017	49	11
2018	46	14
2019	103	19
2020	66	10
2021	74	9
2022	121	15
2023	148	21
2024	104	13
2025	30	1
Toplam	822	140

Tablo 1: 2013-2025 yılları arasında tahkik ve edisyon usulüyle hazırlanan tezler.

¹⁴ Sayılar ve içerikleri için bk. <https://www.tahqiq.org/sayilar> (erişim 01.08.2025)

¹⁵ Bu rakam, ilgili dönemde tahkik kelimesinin “Bid’at ile ilgili hadislerin tahkik, tahrir ve değerlendirilmesi” (Sümeyye Şahin, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2012) gibi konu, görüşlerin bir şahsa nispeti/ ispatı ve diğer alanlardaki kullanımına dair 26 tez hariç tutularak (123-26=97) verilmiştir.

¹⁶ Bu sayı, “İbn Hazm’ın el-Muhallâ adlı eserinde Ebu Hanîfe’ye nispet edilen görüşlerin tahkiki” gibi görüşlerin şahsa nispeti veya “Medeni Usul Hukukunda istinaf kanun yolunda yeniden tahkikat yapılması (Deniz Meraklı, Medeni Usul Hukukunda İstinaf Kanun Yolunda Yeniden Tahkikat Yapılması. (Yüksek Lisans tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2013). tarzında diğer alanlarda kullanılan tahkik lafızlı 16 tez hariç tutularak (838-16=822) zikredilmiştir. Görüşlerin nispeti ve diğer alanlara dair 16 tezin adet/yıl bazlı dağılımı şöyledir: 1/2013; 2/2017; 5/2018; 1/2019; 2/2020; 1/2022; 3/2024; 1/2025=16

Neticede “edisyon” kelimesiyle ilk dönemde çalışılan 85, ikinci dönemde ise 140 tez arasında %70 civarı bir artış gözlemlenmektedir. Buna karşın eser “tahkik”ine dair 2002-2012 yıllarında hazırlanan 97 teze mukabil 2013-2025 yıllarına tekabül eden sonraki periyotta 822 tez hazırlanmıştır. Bu sayılar dikkate alındığında metin neşrine dair çalışmaların ciddi bir artış gösterdiği görülmektedir.¹⁷ Bu yükselişte; genel olarak lisansüstü öğrenci sayısının artmasının yanında tahkik kurslarının düzenlenmesi ve Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı’nın yayın faaliyetleri ve diğer bazı yayınevlerinin tahkik ve çeviri çalışmalarına rağbet göstermesi sonucunda klasik eserlere yönelişin artması ve akabinde tez çalışması olarak metin neşrine daha sıcak bakılması da etkili olmuştur. Ayrıca özellikle Suriyeli ve Mısırlı öğrencilerin alana teveccühünün de bir nebze tesiri olduğu düşünülebilir. Örneğin 2016’da hazırlanan 32 çalışmanın yaklaşık yarısını, 2023’te tamamlanan 148 tezin yüz kadarını ise başta Arap öğrenciler olmak üzere yabancı isimlere sahip kimselerin hazırladığı görülmektedir.¹⁸ Bu süreçte 2023 yılı 148 teze en yüksek seviyeyi temsil ederken sadece 2022-24 yıllarını kapsayan süreçte hazırlanan tez sayısı 373’tür ki bu sayı, toplam 822 tezin yaklaşık yarısına tekabül etmektedir.

İSAM’da İslam düşünce tarihinin dönüşüm evrelerini, “erken klasik dönem” (başlangıçtan hicrî 6./miladi 12. yüzyılın sonlarına kadar) ve “ikinci klasik dönem” (hicrî 7./miladi 13. yüzyıldan hicrî 12./miladi 19. yüzyıl başlarına kadar) şeklinde iki ana döneme ayrılarak 2012 yılından itibaren bunları inceleyen birer proje geliştirilmiştir. Erken Klasik Dönem Projesi kapsamında, ağırlıklı olarak fıkıh ve İslam düşüncesi; İkinci Klasik Dönem Projesi’nde ise hemen her alanla ilgili Osmanlı coğrafyası başta olmak üzere İslam dünyasındaki ilmî faaliyetler ve üretimlere dair çalışmalar yayımlamaktadır. Bu iki dönem kapsamında tahkik ve tıpkıbasım yoluyla otuz kadar eser neşredilmiştir: Hz. Osman’a Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerîf’in tıpkıbasımı ile İmam Buhârî’nin *Sahîh-i Buhârî/ el-Câmi’u’s sahîh*’inin tıpkıbasımının yanı sıra Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi’nin *İrşâdü’l-aklî’s-selîm ilâ mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm*’i, Şemsüleimme es-Serahsî’nin *Şerhu’l-Câmi’i’s-sagîr*’i, Ali Kuşçu’nun *Hâşiyetü ‘Alî el-Kuşcî ‘alâ Şerhi’l-Keşşâf li’t-Teftâzânî*’si ve Ebû Mansûr el-Mâtürîdî’nin *Kitâbü’t-Tevhîd*’i gibi çok sayıda eserin de tahkikli neşri gerçekleştirilmiştir.¹⁹

Yazma neşrine önem veren ve çalışmaların sayısını artıran faaliyetlerden birisi de 28.12.2010 tarihinde kurulan Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı’dır.²⁰ Kurum; bünyesinde barındırdığı “Yazma ve Nadir Eserler Dairesi Başkanlığı”, “Çeviri ve Yayım

¹⁷ İlgili dönemdeki bu rakama, -parantez içerisinde sayılar ilgili kelimeyle hazırlanan tez sayısını ifade etmek üzere- “neşir (15), “metin neşri (7)” ve “tenkitli neşir (14)” kelimeleriyle yapılan taramada elde edilen yaklaşık 36 tez de eklenebilir.

¹⁸ Bu rakam, Yök Tez Merkezi veri tabanında tarih bölümüne “2016/2023” ve tez adına “tahkik” filtreleriyle yapılan taramada elde edilmiştir. Bkz. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (erişim:03.03.2025).

¹⁹ Eserlerin toplu listesi ve tanıtımı için bk. <https://www.isam.org.tr/yayin?t=6&p=5> (erişim: 01.08.2025).

²⁰ https://www.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=130 (erişim:31.07.2025).

Dairesi Başkanlığı” ve “Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı” gibi alt birimleri, matbu ve e-kitap basımıyla tenkitli metin neşrine hizmet etmektedir. Paydaş kurumlarla hat, tezhip, ebru, ciltçilik gibi Türk el sanatlarıyla ilgili seminerler düzenlemenin yanında mühür veri tabanı²¹ ve yazma eserler portalı²² gibi kullanışlı ara yüzleriyle yazma eserlere nüfûz etmek isteyen araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır. Bu portal 31 kütüphaneye ait 252 koleksiyonda bulunan 639.510 yazma ve matbu eserin katalog bilgisini ve 458.860 yazma eserin dijital görüntüsünü ihtiva etmektedir.²³ Diğer taraftan yazma eser aramak isteyen ilgililerin istifade edeceği enstrümanlardan birisi de T.C Kültür Bakanlığı'na bağlı 67 kütüphanenin kayıtlarının mevcut olduğu *Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı*'dır.²⁴

I. *DİA*'da Yazma Eser ve Kitap Kültürü Maddelerinin Yeri

Öncelikle *DİA*'nın yayımlandığı dönemlerde yazmalara ve tahkikli/tenkitli neşire ilahiyat çevrelerinde ilginin oldukça az olduğu, klasik eserlerin yayımlanmasına mesafeli yaklaşıldığı hatta yazma eser ve kitap kültürüyle ilgilenmenin teşvik edilmediği bilinmelidir. Bu yaklaşım, madde başlıklarının seçiminden muhtevasına kadar yansımış ve yazmabilimle ilgili sistematik bir bilgi oluşturul(a)mamıştır. Ancak buna rağmen ansiklopedide -aşağıda izdüşümleri görüleceği üzere- kısmen madde başlıklarıyla doğrudan, çoğu zaman içeriklerde dolaylı olarak çok sayıda maddede kitap kültürüyle alakalı kıymetli bilgilere yer verilmiştir.

DİA'nın temel İslam ilimleri ve sosyal bilimlerin farklı disiplinlerine göre; Arap Dili ve Edebiyatı, Coğrafya, Dinler Tarihi, Fars ve Urdu Edebiyatları, Fıkıh, Hat, Hadis, İslam Düşüncesi ve Ahlâk, İlimler Tarihi, İslam Tarihi ve Medeniyeti, Kelâm ve Mezhepler Tarihi, Mimari, Mûsiki, Tefsir, Tasavvuf, Türk Dili ve Edebiyatı ile Türk Tarihi ve Medeniyeti şeklinde on yedi ilim dalı veya çalışma alanı altında tasnif edildiği görülmektedir.²⁵ Bu tasnife göre müstakil olarak ele alınmayan tahkik, aslında hat başta olmak üzere temel İslam bilimleri ve diğer birçok disiplinle irtibatlı geniş bir araştırma sahasıdır. Müstakil

²¹ <http://muhur.yek.gov.tr/> (erişim:02.08.2025).

²² <https://portal.yek.gov.tr/main/login> (erişim: 03.08.2025).

²³ <https://portal.yek.gov.tr/works/search/full> (erişim: 03.08.2025).

²⁴ <https://kutuphane.isam.org.tr/?blm=ayrintignlktp&navdil=tr> (erişim: 31.07.2025).

²⁵ *DİA*'daki bu ilim dallarından hareketle hazırlanan değerlendirme ve tahlil çalışmalarından bazıları için bk. Ahmet Yaman, “Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) Üzerinde Fıkıh Merkezli Eleştirel Bir Okuma”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2000), 119-140; M. Macit Karagözoğlu, “Şekil ve Muhteva Yönünden Diyanet İslam Ansiklopedisi'ndeki Hadis Maddeleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/21 (2013), 485-541; İsa Akalın, “Hadis İlmi Açısından Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nin (DİA) Tahlili”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 13/25 (2015), 141-164; Fatma Betül Altıntaş, “Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisine Hadis Maddeleri Ekseninde Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Bilimname: Düşünce Platformu* 29 (2015/2), 295-310; İsmail Akkoyunlu, “Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin İslam Mezhepleri Tarihi ile İlgili Maddeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 11/1 (2018), 73-121; Hayreddin Kızıl, “TDV İslâm Ansiklopedisi'nde Dinler Tarihi ile İlgili Maddeler”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 18/35 (2020), 121-149.

bir ilim dalı olarak kaydedilmese de *DİA*'da yazmabilim kapsamına giren terim, şahıs ve eser başta olmak üzere hat/kitap sanatları gibi çok sayıda madde bulunmaktadır. Bunlar aşağıda yazma eserlerle ilişkili maddeler alt başlığında ayrıntısıyla inceleneceğinden burada hat başta olmak üzere on yedi ilim dalı içerisindeki konuyla alakalı muhteva ve madde tespitinden bahsetmek yerinde olacaktır.

Alt başlıklarla beraber 17 bin civarında madde bulunan²⁶ ansiklopedide tespitlerimize göre tahkik, yazma eser araştırmaları ve kitap kültürüyle ilişkilendirilebilecek madde sayısı 951'dir ve bu sayı, *DİA*'nın yaklaşık %6'sına tekabül etmesi bakımından nispeten hacimli sayılabilir. Burada müstakil bir ilim dalı altında kaydedilmeyen maddeler nasıl tespit edilebilir sorusu gündeme gelmektedir. Öncelikle tahkik ve yazma eser araştırmalarına dair maddelerin tespitinin kuşkusuz bazı subjektif yönlerinin olduğunu peşinen kabul etmekle birlikte bu sorunu kısmen de olsa aşmak için terim kılavuzları ve sözlükler başta olmak üzere bizzat *DİA*'ya başvurduğumuzu belirtmeliyiz. Bu kapsamda *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu*²⁷ ve *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*²⁸ gibi yazma eser araştırmaları ve tahkik terimleri sözlükleri ile ilgili ıstılahların zikredildiği *Zabtu'n-nas ve't-ta'liku aleyh*,²⁹ *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*,³⁰ *Osmanlı Kitap Kültürü: Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*,³¹ *Medeniyet Tarihinde Kütüphaneler*,³² *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik* ile *Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane*³³ taranmıştır. Bununla birlikte hat, tezhip, ebru ve minyatür gibi kitap sanatları, kütüphaneler, hâfız-ı kütübler, koleksiyonerler, nâşirler ve edisyon kritik ile ilgilenen şarkiyatçıları inceleyen *DİA* madde başlıkları ve ilişkili madde atıflarından da yararlanılmıştır.

Yazma eser araştırmalarıyla birebir ilgili olan ve ansiklopedide ayrı bir çalışma alanı olarak ele alınan "hat" ilim dalında yer alan maddelerle ilgili bir liste henüz yayımlanmadığı için bu durum madde başlıklarının "hat" ve "hattat" kelimeleriyle taranmasıyla nispeten aşılmaya çalışılmıştır. "Yazma" maddesi içeriğinde konuya dair zikredilen terim, şahıs

²⁶ Madde başlıklarının yanı sıra atıf maddeleri ve alt bölümlerle bu sayı yirmi bini aşmaktadır, bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakkinda/zengin-icerik> (erişim: 23.04.2025). Sayıya dair diğer bir tespit için bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/TD-V_%C4%B0sl%C3%A2m_Ansiklopedisi (erişim: 28.04.2025).

²⁷ Okan Kadir Yılmaz, *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu* (Ankara: İSAM Yayınları, 2021).

²⁸ Adam Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, trc. Ali Benli-M. Cüneyt Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017).

²⁹ Beşşar Avvad Maruf, *Zabtu'n-nas ve't-ta'liku aleyh* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982). Tercümesi için bkz. Ahmet Eşer, "Tenkidli Metin Neşrinin Esasları", *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 14 (2021), 561-586.

³⁰ Özen, Mine Esiner, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, İstanbul: İ.Ü Fen Fakültesi Prof. Dr. Nazım Terzioğlu Basım Atölyesi, 1985.

³¹ Berat Açıl, (ed.), *Osmanlı Kitap Kültürü: Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları* (Ankara: Nobel, İLEM Kitaplığı, 2015).

³² Tahir Harimi Balcıoğlu, *Medeniyet Tarihinde Kütüphaneler*, (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2018).

³³ Son iki eser için bkz. İsmail E. Erünsal, *Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018). a.mlf., *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015).

ve eser adları ile “Ferağ Kaydı”, “Fevâid Kaydı” ve “Kebîkeç” gibi ilişkili maddeler³⁴ de bu kapsamda ele alınabilir. Diğer taraftan ebru, tezhip, minyatür gibi kitap sanatları ve şarkiyatçı/müsteşrik, kütüphane, kitap/kütüb/kâtip, harfler, nâşirler, yazılı belge ve kitap türleri de yazmabilim kapsamında taranabilecek diğer etiketlerdir. Örneğin hem bir türü ifade etmesi hem de kütüphanelerde yazma halindeki pek çok örneğine atıf yapılması nedeniyle “Fevâid”,³⁵ “Garîbü’l-hadîs”,³⁶ “Gazavatnâme”,³⁷ “Mi’râciyye”,³⁸ “Muhtasar”,³⁹ “Münşeat”⁴⁰ ve “Ta’lîkât”⁴¹ gibi kitap türleri bunlardandır. Yazmanın temel malzemesi kağıtla alakası üzerinden “Papirüs”⁴² ve “Parşömen”⁴³ ya da hat-kâğıt irtibatını sağlayan “Makas”⁴⁴ da bu kapsamdadır. “Kütüphane”,⁴⁵ “Köprülü Kütüphanesi”,⁴⁶ “Millet Kütüphanesi”,⁴⁷ “Süleymaniye Kütüphanesi”⁴⁸ gibi yazma eser koleksiyonu ihtiva eden kütüphaneler veya yazma kütüphanesi sebebiyle meşhur olan “Bankipur”⁴⁹ bölgesi de böyledir. “İhsan Abbas”,⁵⁰ “Seyyid Ahmed Sakr”,⁵¹ “Ahmed Muhammed Şâkir”⁵² ve “Selâhaddin Münecid”⁵³ gibi nâşir/muhakkik olarak ve çok sayıdaki neşirleriyle şöhret kazanan ilim adamları bu kapsama dâhil edilse de “Kerîmî, Fatih”⁵⁴ gibi yalnızca gazetecilik ve modern edebiyat neşirleriyle öne çıkanlar listeye eklenmemiştir. Ayrıca kitap ve kütüphanelerle ilgilenen “M. İsmail Erünsal”, hatla alakalı “Muhittin Serin” ve “M. Uğur Derman”, tarih belgelerine yoğunlaşan “Mübahat S. Kütükoğlu” gibi madde yazarlarından hareketle de madde tespiti yapılmıştır.

Ancak her hâlükârda maddelerin sayısının kesin tespitinde birtakım zorluklar ve yukarıda belirtildiği üzere birtakım sübjektif yönler bulunduğu söylenebilir. Bu

³⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/yazma/iliskili-maddeler> (erişim: 27.03.2025).

³⁵ *DİA*, c. 12, 500-501.

³⁶ *DİA*, c. 13, 376-378.

³⁷ *DİA*, c. 13, 439-440.

³⁸ *DİA*, c. 30, 135-140.

³⁹ *DİA*, c. 31, 57-64.

⁴⁰ *DİA*, c. 32, 18-20.

⁴¹ *DİA*, c. 39, 508-510.

⁴² *DİA*, c. 34, 162-163.

⁴³ *DİA*, c. 34, 176-177.

⁴⁴ *DİA*, c. 27, 419-420.

⁴⁵ *DİA*, c. 27, 11-35.

⁴⁶ *DİA*, c. 26, 257-258.

⁴⁷ *DİA*, c. 30, 70-71.

⁴⁸ *DİA*, c. 38, 121-123.

⁴⁹ *DİA*, c. 5, 60.

⁵⁰ *DİA*, c. Ek-1, 627-629.

⁵¹ *DİA*, c. Ek-2, 450-451.

⁵² *DİA*, c. 2, 104-105.

⁵³ *DİA*, c. Ek-2, 336-337.

⁵⁴ *DİA*, c. 25, 289-290.

bağlamda örneğin “Hat”, “Minyatür”, “Tezhip”, “Ebru” gibi yazma kitap kültürüyle ilişkili sanatlara dair maddelerdeki birçok bilgi ve terimin aynı başlıkta işlenmesi aslında müstakil sayılabilecek bazı ıstılahların tek kabul edilmesine sebep olmaktadır. Yazma kapsamında değerlendirilebilecek olan ve birçok alt başlığa ayrılan maddelerin ayrı madde sayılıp sayılmaması da bu bağlamda zikredilebilir. Örneğin Arap edebiyatı ile Türk edebiyatı kısmında onlarca yazmaya atıfla kaleme alınan “Mevlid”⁵⁵ ya da şekil ve renk özellikleriyle daha çok edebiyatta ve süsleme sanatlarında kullanılan ve sanat alt başlığında yazma kitap ve kaplarıyla ilgisine atıf yapılan “lâle”⁵⁶ böyledir. Diğer taraftan farklı disiplinlere kaydedilen “Besmele (Hat, Kültür ve Edebiyat)”,⁵⁷ “Bulak (Bulak Matbaası)”,⁵⁸ “İstanbul (Sanat, Hat, Kültür ve Edebiyat)”,⁵⁹ “Kelime-i Tevhid (Hat)”,⁶⁰ “Mektub (Arap, Fars, Türk Edebiyatı ile Osmanlı Bürokrasisinde Mektup)”⁶¹ ve “Mushaf (Hat)”⁶² tarzındaki maddeler de parantez içindeki alt başlıkları dikkate alınarak yazma eser ve kitap kültürü konusuna dair bilgi alınabilecek maddeler listesine dahil edilebilir. Ayrıca mesela “Abdülfeţâh Ebû Gudde”⁶³ gibi bazı maddelerin “Halepli âlim” şeklindeki yüzeysel tanıtım cümleleri, ilk bakışta müellifin/muhtevanın yazma ilgisini ele vermemektedir. Son olarak yazmayla doğrudan ilişkisi sebebiyle aslında müstakil olarak ele alınabilecek olan, kâtiplerin yetişmesi için derlenen ve inşâ sanatının en mükemmel ansiklopedik örneği sayılan *Subhu’l-a’şâ’nın*, müellifi “Kalkaşendî”ye⁶⁴ atıfla aynı maddede ele alınması da ansiklopedinin yapısından kaynaklanan zorluklardan bir diğeridir. Nihayetinde zikredilen sebeplerle tespitinde bazı zorluklar barındıran yazma kültürüyle ilişkili maddeler listesi, gerek ikinci edisyon/elektronik ansiklopediyle⁶⁵ genişletilip ayrı başlıklarda ele alınabilecek diğer maddelerle gerekse yapıcı ekleme ve çıkarma teklifleriyle her zaman güncellenebilir.

Konu yelpazesi, sayısal veri ve sayım zorlukları ile muhtevayla ilgili bu söylediklerimizden sonra madde yazarlarına dair bazı değerlendirmeler yapmak, maddelerin tespiti ve müelliflerin kimliği konusunda fikir vermesi açısından yerinde olacaktır.

⁵⁵ İlgili alt başlıklar için bk. *DİA*, c. 29, 480-484.

⁵⁶ *DİA*, c. 27, 81.

⁵⁷ *DİA*, c. 5, 532-540.

⁵⁸ *DİA*, c. 6, 387-390.

⁵⁹ *DİA*, c. 23, 243-284.

⁶⁰ *DİA*, c. 25, 215-216.

⁶¹ *DİA*, c. 29, 14-21

⁶² *DİA*, c. 31, 248-254.

⁶³ *DİA*, c. Ek-1, 362-364.

⁶⁴ *DİA*, c. 24, 263-265.

⁶⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakkinda/elektronik-ansiklopedi> (erişim: 13.02.2025).

II. *DİA*'da Yazma Eser ve Kitap Kültürü Maddelerine Katkı Yapanlar

DİA'da yazma eser ve kitap kültürüne dair maddelerin muhtevasının ortaya çıkışı ve tespitinde madde yazarlarının rolü oldukça önemlidir. Terim, şahıs ve eserler başta olmak üzere bu kapsamda değerlendirilebilecek bazı anahtar kelimeler üzerinden yazar listesi elde etmek veya tersi bir işlemle müellifler üzerinden ayrıntısı bir alt başlıkta işlenecek tenkitli metin neşriyle ilişkili maddelere ve alt çalışma alanlarına erişmek de mümkündür. Çünkü maddelerin genelde o alanda tez veya başka türden bir çalışma yapan isimlere sipariş edilmesi, bizi dolaylı olarak yazarların uzmanlık sahalarıyla alakalı diğer maddelere götürmektedir.

Bu alanda en fazla telifte sahip yedi kişi şöyle sıralanabilir: M. Uğur Derman (81), Muhittin Serin (58), İsmail E. Erünsal (46), İsmail Durmuş (44), Ali Alparıslan (28), Abdülkadir Özcan (24) ve Mübahat S. Kütükoğlu (22). Söz konusu yedi kişinin kaleme aldığı 303 madde, konuyla ilgili toplam 951 maddenin yaklaşık 1/3'ünü oluşturmaktadır. M. Uğur Derman 81 maddeyle tek başına yazma eser ve kitap kültürüyle ilişkili maddelerin takriben %8'ini yazarken Muhittin Serin, İsmail E. Erünsal ve İsmail Durmuş elli civarındaki telifleriyle konuyla ilgili maddelere her biri %5 oranında katkıda bulunmuşlardır.

Beş ve üzerinde madde yazan ilim adamları ise katkı oranlarına göre şöyle sıralanabilir: Mustafa İsmet Uzun (19), Mehmet İpşirli (18), Nebi Bozkurt (17), Rıza Kurtuluş (17), M. Yaşar Kandemir (13), Cengiz Kallek (12), Filiz Çağman (12), Hilal Görgün (11), Mahmut H. Şakiroğlu (11), Nuri Özcan (9), Semavi Eyice (9), İbrahim Hatiboğlu (8), İlhan Kutluer (8), Mehmet Efendioğlu (8), Tevfik Rüştü Topuzoğlu (8), Ahmet Özel (7), Erhan Afyoncu (7), Fatma Çiçek Derman (7), Hasan Aksoy (7), Hulusi Kılıç (7), Ömer Faruk Akün (7), Hidayet Yavuz Nuhoğlu (6), Kemal Beydilli (6), M. Hüsrev Subaşı (6), Nihad M. Çetin (6), Abdullah Aydınllı (5), Ahmet Turan Arslan (5), Hüseyin Yazıcı (5), M. Münir Aktepe (5), Orhan Bilgin (5), Tahsin Yazıcı (5) ve Zeren Tanındı (5).

Yazma eserlere dair farklı kurum⁶⁶ ve vakıfların faaliyetleri ya da şahsî gayretler kaydedilse de her iki gruptaki isimlerin büyük çoğunluğunun akademisyen olmasından hareketle konuya ağırlıklı olarak üniversite çevrelerinde ilgi gösterildiği söylenebilir. Yukarıda belirtildiği üzere ansiklopediye madde telifinde o alandaki uzman tercihi, birçok maddenin akademi içi ve dışından yerli ve yabancı mütehassıslara hazırlatılmasında görülebilir. Örneğin "Ahmed Muhammed Şâkir"⁶⁷ maddesi Mahmûd Muhammed et-

⁶⁶ Örneğin Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi bünyesinde kurulan "Yazma Eserler Araştırma ve Uygulama Merkezi" de yazma eserler ve kitap kültürünü farklı açılardan yayın, atölye, sempozyum, panel, çalıştay, proje ve okuma grupları tarzında ele alan çalışmalar yapmaktadır, bkz. <https://yazmaeserler.fsm.edu.tr> (erişim: 05.05.2025)

⁶⁷ *DİA*, c. 2, 104-105.

Tanâhî'ye, "Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye"⁶⁸ Ali Es'ad Ali Rahmi'ye, "Gibb, Sir Hamilton Alexander Roskeen"⁶⁹ Jacob M. Landau'ya, "Index Islamicus"⁷⁰ Geoffrey Roper'e sipariş edilmiştir. Benzer şekilde edebiyat öğretmeni ve sanat tarihçisi Zahir Güvemli tarafından "Akdik, Şeref",⁷¹ kütüphane müdürü Mehmet Serhan Tayşi'nin hazırladığı "Ali Emîrî Efendi"⁷² ve "Millet Kütüphanesi"⁷³ maddeleri ile kütüphaneci Havva Koç'un kaleme aldığı "Arkeoloji Kütüphanesi"⁷⁴ örneklerindeki gibi akademi dışı tercihler de söz konusudur. "Fuâd Seyyid"⁷⁵ ve "Yardım, Ali"⁷⁶ gibi bazı örnekler ise ilgili kişilerin akrabaları tarafından kaleme alınmıştır. Diğer taraftan beş ve daha fazla yazara sahip olduğu için listeye "müşterek" kelimesiyle kaydedilen maddelerin⁷⁷ kolektif bir çabanın ürünü olduğu, mezkûr müelliflerin madde muhtevaları ve sayılarının bunlarla sınırlı olmadığı bilinmelidir.

Madde yazarlarının İslam kitap kültürüne dahil edilebilecek çalışma alanları, aynı zamanda alt başlıktaki yazma eser maddelerine dair fikir verecektir. Bu bağlamda müelliflerin kaleme aldığı maddeler incelendiğinde M. Uğur Derman, Muhittin Serin ve Ali Alparslan'ın *hat*; Zeren Tanındı ve Filiz Çağman'ın *minyatür*; Fatma Çiçek Derman'ın *tezhip*; İsmail E. Erünsal'ın *kütüphane/cilik*; İsmail Durmuş'un *Arap dili ve edebiyatı*; Hilal Görgün ve Mahmut H. Şakiroğlu'nun *şarkiyat*; Mübahat S. Kütükoğlu ve Mustafa İsmet Uzun'un ise *Osmanlı tarih, medeniyeti ve kültürü* ile yazma kapsamındaki telif türlerinde öne çıktığı söylenebilir.

III. DİA Yazma Eser ve Kitap Kültürü Maddeleri

DİA'daki yazma eser ve kitap kültürüne konu olan maddeleri ana hatlarıyla "şahıs", "eser" ve "terim" maddeleri şeklinde üç ana grupta incelemek mümkündür. Aşağıda bunlar alt başlıklara ayrılarak değerlendirilecektir.

A. Şahıs

Şahıslar; hattatlar, şarkiyatçılar (müsteşrikler), yazma eser kütüphaneleri kurucuları, hâfız-ı kütübler, meşhur nâşirler (muhakkikler), beytülhikme mütercimleri, eser müellifleri ve vahiy kâtipleri bu zümrede değerlendirilebilir. Bu kapsamda; hangi ilim dalına kayıtlı olduğuna bakılmaksızın a) ilgili başlığın yazma eser, kitap kültürü ve

⁶⁸ DİA, c. 8, 508-510.

⁶⁹ DİA, c. 14, 66-67.

⁷⁰ DİA, c. 22, 282.

⁷¹ DİA, c. 2, 235.

⁷² DİA, c. 2, 390-391.

⁷³ DİA, c. 30, 70-71.

⁷⁴ DİA, c. 3, 381.

⁷⁵ DİA, c. 13, 206-207.

⁷⁶ DİA, c. Ek-2, 666-667.

⁷⁷ Örneğin bkz. "Buhtîşu", "İnşâ", "Kaside" ve "Kitâbiyat"

tahkikle ilişkili madde listesine eklenme gerekçesi, b) madde kümesinin yapısı ve c) dikkat çeken özellikleri vurgulanacaktır.

Hattatlar: Yazma eser kaleme alma, istinsah etme ve klasik İslam sanatlarından birisi olan hat kapsamında bulunmaları göz önüne alınarak 175 civarında hattat biyografisinin listemizde önemli bir yekûn tuttuğu söylenebilir. Bu hal tercümeleri; Aklâm-ı sittenin teşekkülünde rol oynayan “İbn Mukle”, “İbnü’l-Bevvâb” ve “Yâkût el-Müsta’sımî” gibi oldukça erken/klasik dönem, “Hâfız Osman” ve “Hamdullah Efendi, Şeyh” benzeri Osmanlı dönemi ekol sahibi meşhur şahsiyetler başta olmak üzere son dönem hattatı “Akdik, Kâmil”den *DİA* hat maddelerine katkıda bulunan “Ali Arslan”a kadar geniş yelpazede kaleme alınmıştır. Söz konusu hattat maddeleri genel olarak şu planla tasnif edilmiştir: Doğum yeri, tarihi, tahsil hayatı, hocaları-talebeleri, icazetleri, tasavvuf intisabı, temsil ettiği hat ekolü, sanat hayatının devreleri, mahir olduğu hat ve verdiği (mushaf, kıt’a, murakka’ gibi) eser çeşitleri, vefatı. Bir hattatın biyografisi üzerinden ekolünü, yazı çeşitlerini ve gelişimini, üslup farklarını ortaya koyan bu yöntem, günümüz hat talebeleri ve yazmaların muhtevasıyla ilgilenenler için ilham verici olup hat tarihini anlamaya katkı sağlamaktadır. Diğer taraftan bu biyografilerin genellikle alanda klasikleşen Ali Mustafa Efendi’nin *Menâkıb-ı hünerverân*’ı, Nefeszâde İbrahim’in *Gülzâr-ı savâb*’ı, Suyolcuâde Mehmed Necib’in *Devhatü’l-küttâb*’ı ve Müstakimzâde’nin *Tuhfe-i hattâtîn*’inden hareketle hazırlandığı söylenebilir. Son olarak ilgili maddelerde meşhur hattatların yaşlarına dair örneğin “Hamdullah Efendi, Şeyh”in 110 yıl yaşadığı şeklindeki mübalağalı⁷⁸ görüşün tashih edilmesi veya “Karahisârî, Ahmed Şemseddin”in meşhur eserlerinin yerlerinin belirtilmesi⁷⁹ de önemlidir.

Şarkiyatçılar: Listeye dâhil edilebilecek temel biyografilerin önemli bir kısmı “Bouyges, Maurice”, “Browne, Edward Granville”, “Flügel, Gustav Leberecht”, “Freytag, Georg Wilhelm”, “Pococke, Edward” ve “Rieu, Charles” gibi şarkiyatçılara aittir. Madde listesine yaklaşık 100 şarkiyatçının niçin eklendiği sorusu, onların özellikle XIX. yüzyıldan itibaren “Golius, Jacobus”⁸⁰ ve “Ouseley, Sir William”⁸¹ gibi kütüphaneler için yazma eserler toplayan, bunları inceleyen, tanıtan ve “Dozy, Reinhart Pieter Anne”⁸² ve “Rieu, Charles”⁸³ benzeri bunları kataloglayan hatta “Defremery, Charles François”⁸⁴ ve “Laoust, M. Henri”⁸⁵ tarzında temel

⁷⁸ *DİA*, c. 15, 450.

⁷⁹ *DİA*, c. 24, 421-424.

⁸⁰ *DİA*, c. 14, 111-112.

⁸¹ *DİA*, c. 34, 12-13.

⁸² *DİA*, c. 9, 513-514.

⁸³ *DİA*, c. 35, 94.

⁸⁴ *DİA*, c. 9, 88.

⁸⁵ *DİA*, c. 27, 102-103.

eserlerin tahkikine/tenkitli metin neşrine önemli katkılar yapan şahsiyetler olmaları şeklinde cevaplanabilir. Müsteşriklerin tahkik metodu, metin neşirlerine itimat edilip edilemeyeceği ve edisyon kritiğe hazırlayacakları eserleri taraflı şekilde seçtikleri gibi teknik eleştiriler başka bir çalışmanın konusudur. Ayrıca müstakıl bir disiplin özelinde belirli bir konuyla ilgilenen veya çalışma sahasını modern dönemlere yoğunlaştırarak bahsi geçen veçhelerden yazma eser literatürüne katkı sunmayan müsteşriklerin listeye eklenmediği de belirtilmelidir.

Kısmen farklılık arz etse de müsteşriklerle ilgili maddelerin muhtevası genel olarak şu sistematikte derlenmiştir: Doğumu, tahsil hayatı, hocaları, ilgileri, bildiği diller, çalışma alanları, görevleri, gittiği yerler, ilmî irtibatları/ilişkileri, vefatı, telifleri, neşir-tahkik ve tercümeleri, makaleleri ve hazırladığı kataloglar. Söz konusu maddeler bu tasnif metoduna sahip olsa da ansiklopedinin genel bilgi sağlaması, maddenin hacim sınırı, biyografi sahibinin yalnızca temel eserlerinin zikredilmesi veya yazarın ilgisi ya da kayıtlı olduğu ilim dalının ön plana çıkarılması gibi nedenlerle kimi zaman bir biyografide metin neşirleri ve edisyon kritikle alakalı dikkat çeken çalışmalarına yer verilmediği söylenebilir. Örneğin “Georges Vajda”nın⁸⁶ eserleri listesine *Mu’cemü şuyûh Abdîrrahmân b. Halef ed-Dimyâtî* kaydedilse de *Tuhfetü ehli’l-hadîs fî îsâli icâzâtî’l-kadîm bi’l-hadîs* (İbn İmâdiyye el-İskenderânî), *el-Vecîz fî zikri’l-mücâz ve’l-mücîz* (Ebû Tâhir es-Silefî), *Meşyehatü Abdilkâdir el-Yûnînîyye* ve *Meşyehatü İbn Hattâb* gibi diğer tenkitli metin neşirleri eklenmemiştir.⁸⁷ “Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von”un⁸⁸ tenkitli neşirleri ise kısmen müellif-muhtevasıyla birlikte- kısmen “Fundgruben des Orients”⁸⁹ maddesinde temas edilmiştir.

Kütüphane kurucuları ve koleksiyonerler: “Ahmed III”, “Osman III”, “Mahmud I”, “Abdülhamid II” ve benzeri padişahlar, “Köprülü Mehmed Paşa” ve “Şehid Ali Paşa” gibi koleksiyoner paşalar, “Gazi Hüseyin Bey”, “Âtîf Efendi”, “Âşîr Efendi”, “Velîyyüddin Cârullah”, “Arif Hikmet Bey, Şeyhülislâm” ve “Esad Efendi, Sahaflar Şeyhizâde” gibi 50 civarında devlet adamı veya alimin hal tercümesinin bu kapsama alınması; bir külliyyeye bağlı veya müstakıl yazma eser kütüphanelerinin inşasına vesile olmaları sebebiyledir. Öte yandan bu isimlerin; yazma eser satın almak, okumak ve bağışlamak suretiyle de kütüphane muhtevasını genişletmek gibi destekleriyle yazma eser kütüphanelerinin teşekkülüne katkı sağladıkları söylenebilir. Mesela kitap meraklısı ve ilme önem veren Köprülüzâde

⁸⁶ *DİA*, c. 42, 453-454.

⁸⁷ *Tuhfetü ehli’l-hadîs fî îsâli icâzâtî’l-kadîm bi’l-hadîs* (İbn İmâdiyye el-İskenderânî), *Mecelle Asyevîyye* 1391/1971; *el-Vecîz fî zikri’l-mücâz ve’l-mücîz* (Ebu Tahir es-Silefî), *Mahedü’l-buhûs ve tarihi’n-nusus* 1386/1966; *Meşyehatü Abdilkâdir el-Yûnînîyye*, *Mecelle Asyevîyye* 1391/1971; *Meşyehatü İbn Hattâb*, Dimaşk: *Sahîfetü Mahedi’l-Fransî*, 1970. Mu’cemlere dair bu eserler başta olmak üzere Georges Vajda’nın diğer çalışmaları için bkz. J. Sublet, “Bibliographie de Georges Vajda (1908-1981)”, *Arabica*, 29/3, (1982), 315-329.

⁸⁸ *DİA*, c. 15, 491-494.

⁸⁹ *DİA*, c. Ek-1, 457-460.

Fâzıl Ahmed Paşa, babasının kitapları ile kendi kitaplarından oluşan zengin koleksiyonu yerleştirmek için “Köprülü Kütüphanesi”ni yaptırmıştır. Dolayısıyla bu kütüphane aslında Köprülü Mehmet Paşa, oğulları Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa ve Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa’nın yanı sıra Köprülüzâde Hâfız Ahmed Paşa ve Mehmed Âsım Bey gibi aynı aile fertleri tarafından kitap bağışlanarak oluşturulmuştur.⁹⁰ Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey (1786-1859), nâdir eser meraklısı olup 12.000 ciltlik kütüphanesinin 5.000 kadarını Medine’de Mescid-i Nebvî’nin kible tarafında inşa ettirdiği “Ârif Hikmet Kütüphanesi”ne⁹¹ vakfetmiştir. Mantıkçı kimliğiyle tanınan kâdı Veliyyüddin Cârullah (ö. 1151/1738), Fâtih Camii avlusunda Ayaklı Medrese yanında bir kütüphane inşa ettirmiş ve birçoğu üzerinde kendisinin ta’likâtının (kenar notları)⁹² bulunduğu 2200 kadar yazma eseri buraya vakfetmiştir.⁹³ Ahmed Teymur Paşa (1871-1930) da Cârullah gibi elde ettiği eserleri dikkatle okuyarak gerekli gördüğü yerlere notlar düşen kitap meraklısı bir şahsiyetti. O, yarısından fazlasını yazma eserlerin oluşturduğu 20.000 ciltlik kütüphanesini Mısır Millî Kütüphanesi’ne (Dârü’l-Kütübî’l-Mısriyye) vakfetmiştir.⁹⁴ Devlet ricalinin ilme verdiği önemin göstergesi sayılabilecek kütüphaneler ise kuruldukları dönemden bugüne ulema ve talebenin istifade ettiği ve bugün bile muhakkik ve nâşirlerin müstağni kalamadığı önemli kurumlardır. Bu özel kütüphanelerin öneminin yüksek oluşunda, mezkûr isimler tarafından satın alınan, okunan hatta mühürlenene ve genellikle müellif veya meşhur hattatlar tarafından yazılmış kıymetli nüshalar/yazmalar ihtiva etmelerinin etkili olduğu söylenebilir.

Mezkûr şahıslar kadar “Âtîf Efendi Kütüphanesi”, “Arkeoloji Kütüphanesi”, “Fâtih Kütüphanesi”, “Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi”, “Millet Kütüphanesi”, “Süleymaniye Kütüphanesi” ve “Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi” benzeri kütüphanelere dair maddeler de bir tür yapı biyografisi sayılabilir. Bu maddeler; teşekkül süreci, bânisi, bağışçıları, kıymetli yazmalarının yanı sıra cilt, hat, tezhip ve minyatür bakımından önem taşıyan eserleri, kitap ve koleksiyon sayısı, varsa katalog ve bağlı kütüphane bilgisi, bugünkü hali ve kullanım şekli sistematığıyla kaleme alınmış olup yazma eser kütüphaneleri tarihinin anlaşılması bakımından kıymetlidir. Örneğin Türkiye’de Tevhîd-i Tedrîsat kanununun çıkarılmasından sonra cami, tekke ve medreselerde bulunan kitapların muhit itibarıyla kendilerine yakın Süleymaniye, Eyüp’te Hüsrev Paşa, Çarşamba’da Murad Molla, Lâleli’de Râgıb Paşa ve Üsküdar’da Hacı Selim Ağa gibi kütüphanelere nakledilmesi kütüphanelerin

⁹⁰ *DİA*, c. 26, 257-258.

⁹¹ *DİA*, c. 3, 365-366.

⁹² Açıl, Berat (ed.), *Osmanlı Kitap Kültürü: Cârullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*, (İstanbul: Nobel Yayıncılık, 2015).

⁹³ “Veliyyüddin Efendi” ve şu an Süleymaniye Kütüphanesi “Carullah Efendi” Bölümü’nde bulunan eserlerin serüveni için bkz. *DİA*, c. 43, 38-40.

⁹⁴ *DİA*, c. 2, 140-141.

teşekkül süreciyle alakalıdır.⁹⁵ Süleymaniye Kütüphanesi'nde Fâtih, Hamidiye, Sultan Ahmed, Ayasofya ve Lâleli gibi padişah kütüphanelerine ait 131,⁹⁶ Millet Kütüphanesi'nde Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi ile Ali Emîrî Efendi'ye ait 2 koleksiyon⁹⁷ yer alırken Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nin sarayda bulunduğu yere göre adlandırılan on üç kitaplık ihtiva etmesi⁹⁸ ise muhtevayla ilgili önemli bilgilerdir. Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi ise *Târîh-i Cevdet* ile *Târîh-i Lutfî*'nin müsveddelerini, İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Kitâbü't-Tabakâti's-sağîr*'ini ihtiva etmesi ve tamamen özel bir uygulama olan numaralı dolap sistemine göre tasnifle yazma kütüphaneler arasında standart dışıdır.⁹⁹ Âtîf Efendi Kütüphanesi ise tek veya nâdir nüshaları, müellif hattıyla yazılmış ya da meşhur âlimler eliyle istinsah edilmiş kitaplarıyla öne çıkmaktadır.¹⁰⁰

Nâşirler: Nâşir veya muhakkiklerin başlıca vazifeleri; metnin aslına uygun bir şekilde ortaya çıkarılması, metnin doğru anlaşılıp harekelenmesi, muğlak ifadelerin ve garîb kelimelerinin açıklanması, nokta, harf ve hareke hatalarının giderilmesi, eski/ofset/hatalı baskıların tashih edilip yayımlanması, eseri kullanma kolaylığı sağlayan ayrıntılı fihrist ve indeks hazırlanması şeklinde ifade edilebilir. Bir eserin ehli tarafından nitelikli şekilde edisyon kritiğinin yapılarak ilim dünyasına sunulması, ilgili yazmaya ulaşamayan veya ulaşsa da istifade yeterliliğine sahip olmayan kimseler için eseri yeniden telif etmek gibidir. İlim dünyasında her neşir değil bu alana vâkıf ve işin hakkını veren kimselerin yaptıkları çalışmalar takip ve tercih edilmektedir. Örneğin Abdülfettâh Ebû Gudde'nin neşirleri, zengin ve doyurucu ta'likleri (açıklama notları) ve geniş indeksleriyle -kitap hacmine ulaşan hatta bazan aşan yapısına karşın- metnin anlaşılmasını ve kullanımını kolaylaştırması nedeniyle son derece kıymetlidir.¹⁰¹ Öte yandan yaptığı onlarca hatta yüzlerce cilde ulaşan neşriyle tanınan Şuayb el-Arnâvud ve gerek tahkik ve tıpkıbasım çalışmaları gerekse hazırladığı yazma kataloglarıyla öne çıkan Fuad Sezgin gibi ilim adamları da *DİA*'nın ikinci edisyon/elektronik versiyonunda tanıtılmalıdır. Diğer taraftan Ahmed Muhammed Şâkir,¹⁰² Abdüsselâm Muhammed Hârûn, İhsan Abbas,¹⁰³ Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Selâhaddin Müneccid¹⁰⁴ ve Seyyid Ahmed Sakr¹⁰⁵ gibi isimlerin

⁹⁵ *DİA*, c. 38, 121.

⁹⁶ *DİA*, c. 38, 122.

⁹⁷ *DİA*, c. 30, 70-71.

⁹⁸ *DİA*, c. 41, 263.

⁹⁹ *DİA*, c. 3, 381. İbn Sa'd'ın *Kitâbü't-Tabakâti's-sağîr*'i bilgisi için bkz. Mustafa Fayda, "İbn Sa'd," c.20, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 295.

¹⁰⁰ *DİA*, c. 4, 61.

¹⁰¹ *DİA*, c. Ek-1, 362-364.

¹⁰² *DİA*, c. 2, 104-105.

¹⁰³ *DİA*, c. Ek-1, 627-629.

¹⁰⁴ *DİA*, c. Ek-2, 336-337.

¹⁰⁵ *DİA*, c. Ek-2, 450-451.

son yüzyılda bu görevleri yerine getiren ekol sahibi nâşirler olduğu söylenebilir. Aynı zamanda tahkik teorisyeni olarak da ilgiye mazhar olan meşhur bazı isimler, tenkitli metin neşrine dair “Arapça Yazmaların Neşir Kaideleri”,¹⁰⁶ “et-Tahkîk”¹⁰⁷ ve “Tenkitli Metin Neşrinin Esasları”¹⁰⁸ gibi müstakıl makaleler kaleme alarak tahkikin nasıl olması gerektiğini ortaya koymuşlardır. Nihayetinde tenkitli metin neşirleri onlarca cilde ulaşan bu tür âlimler, eski eserlerin yayımlanması konusunda önemli görevler icra ederek İslam ilim ve kültür tarihine önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.

Diğer: Bu kısımda yer alan maddeler “eser müellifleri”, “erken dönem mütercimleri” ve “vahiy kâtipleri” şeklinde üç alt başlıkta incelenebilir. Alt başlıkta zikredilen hat, biyografi ve yazma katalogları gibi eserlerin müellifleri, şahıs grubunun ilk şubesini oluşturmaktadır. Örneğin reîsülküttapların hal tercümelerine dair tasnif edilen *Halîkatü'r-rüesâ* müellifi “Ahmed Resmî”¹⁰⁹ ile hat ve hattatları ele alan *Tuhfe-i Hattâtîn* yazarı “Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin”,¹¹⁰ Osmanlı ulemasına dair biyografik *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye* müellifi “Taşköprizâde Ahmed Efendi”¹¹¹ ile *Keşfü'z-zunûn* gibi biyo-bibliyografik çalışmalarından hareketle “Bağdatlı İsmâil Paşa”,¹¹² İslam ilim ve kültür tarihine dair biyo-bibliyografik *GAL* sebebiyle “Brockelmann, Carl”¹¹³ bunlardandır. Yazı yazmanın teknik boyutunu kavramak isteyen veya yazmanın maddi unsurlarına odaklanan araştırmacılar için hat eserlerinin müellifleri önemliken, muhtevası üzerinden yazma eserle ilgilenenler içinse biyografi eserleri ve yazma kataloğu müelliflerini tanımak alanı içeriden görmeye yarayacaktır.

Öteyandan “Beytülhikme” bünyesinde Aristo, Eflâtun, Öklid, Câlînûs (Galen) ve Batlamyus'a ait eski Yunan tıbbi ve felsefesinin İslam dünyasına intikalinde Grekçe kadim yazmaları Arapçaya ve Süryaniceye tercüme ederek “Tercüme Hareketleri”ne ivme kazandıran “Huneyn b. İshak”¹¹⁴ ile oğlu “İshak b. Huneyn”¹¹⁵ ve “Kustâ b. Lûkâ”¹¹⁶ gibi meşhur mütercim-hekimler vardır. Benzer şekilde Arapçadan Latinceye yaptığı tercümelerle İslam tıbbını

¹⁰⁶ Salâhuddîn el-Müneccid, “Arapça Yazmaların Neşir Kâideleri”, çev. Mehmed Hatiboğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (1966), 245-262.

¹⁰⁷ Abdüsselam Hârûn, “et-Tahkîk”, çev. Rabiha Çelebi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998), 129-143.

¹⁰⁸ Beşşar Arvad Maruf, *Zabtu'n-nas ve't-ta'liku aleyh*, “Tenkitli Metin Neşrinin Esasları”, çev. Ahmet Eşer, *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 14 (2021), 561-586.

¹⁰⁹ *DİA*, c. 2, 121-122.

¹¹⁰ *DİA*, c. 32, 113-115.

¹¹¹ *DİA*, c. 40, 151-152.

¹¹² *DİA*, c. 25, 36-40.

¹¹³ *DİA*, c. 6, 335-336.

¹¹⁴ *DİA*, c. 18, 377-380.

¹¹⁵ *DİA*, c. 22, 534.

¹¹⁶ *DİA*, c. 26, 465-467.

Avrupa'ya tanıtan ilk mütercim “Konstantin, Afrikalı (Constantinus Africanus)”¹¹⁷ da bu kapsama dâhil edilebilir. Bu bağlamda bölge, dil ve kültürler arası kitap tedavülünü ve yazma geçişini ortaya koyması, tercüme faaliyetleri ve disiplinler arası çalışma alanlarını yansıtmaları bakımından gerek İslam dünyası gerekçe şarkiyatçılar tarafından birçok incelemeye konu olan meşhur mütercimleri tanımak amacıyla onların biyografilerini mütalaa etmek önemlidir.

Son olarak hat ilminin ilk dönemden beri mushaflara odaklanması ve mushafların kitap sanatları bakımından en kıymetli yazmaları oluşturması yönüyle “Alâ b. Ukbe”, “Hâtıb b. Amr”, “Hâlid b. Said” ve “Zeyd b. Sâbit” gibi vahiy katipleri listeye eklenmiştir. “Hâlid b. Yezîd el-Kâtib”, “Kalkaşendi” ve “Ticânî, Muhammed b. Ahmed” benzeri sonraki dönem kâtipleri ve divân-ı inşâ görevlileri de şahıs grubundadır.

B. Eser

Yazma eser kültürü ve tahkikle ilişkili maddeler kapsamında temas edilebilecek eserler; telif türü/literatür isimleri ile hat, biyografi ve yazma kataloğu gibi özel isimli çalışmalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Telif türü ve literatür isimleri: Bu grup genel kitâbiyat, temel İslamî ilimler ile Osmanlı kültür ve medeniyetine dair eserler olmak üzere kendi içerisinde üç alt başlığa ayrılarak şu şekilde incelenebilir:

1) Genel kitâbiyata dair İslam tıbbında ilaç formüllerini ihtiva eden el kitaplarının genel adı “Akrâbâzîn”,¹¹⁸ âlimlerin, hocaları ile onlardan okudukları kitapların adını alfabetik olarak kaydettikleri eserlerin ortak adı “Fehrese”,¹¹⁹ mektup dahil her türlü resmî ve hususî yazıyı toplayan, yazım esaslarını gösteren eserlerin genel adı “Münşeat”¹²⁰ ile İslam edebiyat ve sanatlarında Hz. Peygamber’in mi’racını konu alan eserlerin genel adı “Mi’râciyye”¹²¹ örneklerinde görüleceği üzere farklı alt branşlarda “...eserlerin genel adı” kalıbıyla ifade edilebilecek literatür isimleri bulunmaktadır. Benzer şekilde mesela bir muhaddis/çeşitli âlimlerin garip ve nadir rivayetlerini bir araya getiren kitap türü “Fevâid”,¹²² edebî, dinî ve kültürel bilgilerin aktarıldığı edebî bir tür “Muhâdarât”¹²³ ve Arap edebiyatında edebî metin ve şiirlerden derlenmiş kitap türü “Muhtârât”¹²⁴ ise “...kitap türü” tarzında tanıtılan ve edebi

¹¹⁷ DİA, c. 26, 180.

¹¹⁸ DİA, c. 2, 287-288.

¹¹⁹ DİA, c. 12, 297-299.

¹²⁰ DİA, c. 32, 18-20.

¹²¹ DİA, c. 30, 135-140.

¹²² DİA, c. 12, 500-501.

¹²³ DİA, c. 30, 390.

¹²⁴ DİA, c. 31, 55-56.

yönü baskın genel telif türleri de bu gruptadır. Bu bağlamda telif kavramı, telif türlerinin tasnifi ile birbirleriyle bağlantılarına odaklanan Kemâl Arafât Nebhân'ın *Abkariyyetü't-te'lifî'l-Arabî: Alâkâtü'n-nusûs ve'l-ittisâlü'l-ilmî* başlıklı çalışması incelenebilir.¹²⁵ Ayrıca ansiklopedinin ikinci edisyon/dijital versiyonunda teşekkülü, muhtevası ve ilişkileri gibi unsurlarından hareketle telif türleriyle alakalı sistematik bilgi sunan bir madde yazımı yerinde olacaktır.

2) Herhangi bir ilim dalında ilgili meselelerin özet halinde kaleme alınmasından meydana gelen “Muhtasar”,¹²⁶ İslam dünyasında bir eserin daha geniş biçimde açıklanması amacıyla yazılmış kitapları ifade eden “Şerh”,¹²⁷ İslam telif geleneğinde sahasında tanınmış şahsiyetlerin biyografilerini konu edinen “Tabakat”¹²⁸ ve bir kitabı içerik veya kronoloji açısından tamamlamak, eksiklerini gidermek ve ilâveler yapmak amacıyla yazılan “Zeyil”¹²⁹ gibi telif türleri vardır. Diğer taraftan İslam telif geleneğinde bir metnin daha iyi anlaşılabilmesi için sayfa kenarlarına yazılan notlar ve bu notların toplandığı “Ta'likât”¹³⁰ benzeri literatür ise aslında genel kitabiyâta ait olsa da temel İslam ilimleriyle özdeşleşen ve ansiklopedide daha çok bu çerçevede incelenen diğer bir alt koldur.

3) Osmanlı kültür ve medeniyetiyle ilgili örneğin hükümdarların emriyle bazı devlet, zümre ve şahıslara özel haklar tanımak üzere düzenlenen “Ahidnâme”,¹³¹ Osmanlı bürokrasisinde kullanılan “İlmühaber”¹³² ve Osmanlı diplomasisinde kullanılan “Tahrir”¹³³ benzeri belge türleri ile Dîvân-ı Hümayun'da tutulan zabıt sûretlerinin toplandığı “Mühimme Defteri”,¹³⁴ Osmanlılar'da devlet memurlarının sicil kayıtlarını içine alan “Sicill-i Ahvâl Defterleri”¹³⁵ ve Osmanlı mahkemelerinde verilen kararların ve tutulan kayıtların toplandığı “Şer'iyye Sicilleri”¹³⁶ gibi defterlere ise arşivde sıkça rastlanmaktadır.

Literatür ve telif türüne göre kısmen farklılık arz etse de bahsi geçen maddeler şu muhtevayla hazırlanmıştır: Tür adının kelime ve terim anlamı, kavramsallaşma süreci, yakın terimlerle ilişkisi ve farkı, meşhur örnekleri, alan-zaman-coğrafya ekseninde

¹²⁵ Kemâl Arafât Nebhân, *Abkariyyetü't-te'lifî'l-Arabî: Alâkâtü'n-nusûs ve'l-ittisâlü'l-ilmî*, (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf veş-Şü'û-nü'l-İslâmiyye, 1436/2015).

¹²⁶ *DİA*, c. 31, 57-64.

¹²⁷ *DİA*, c. 38, 555-568.

¹²⁸ *DİA*, c. 39, 288-301.

¹²⁹ *DİA*, c. 44, 339-350.

¹³⁰ *DİA*, c. 39, 508-510.

¹³¹ *DİA*, c. 1, 535-540.

¹³² *DİA*, c. 22, 151-152.

¹³³ *DİA*, c. 39, 471-472.

¹³⁴ *DİA*, c. 31, 519-522.

¹³⁵ *DİA*, c. 37, 134-136.

¹³⁶ *DİA*, c. 39, 8-11.

gelişimi. Bununla birlikte literatür edebiyata dairse Arap, Fars ve Osmanlı edebiyatına; İslamî ilimlerle alakalıysa tefsir, fıkıh, hadis ve kalam gibi alt disiplinlerdeki yansımaları, Osmanlı kültür ve medeniyetiyle ilgiliyse kullanım alanı, yazılış sebepleri, hazırlanış safhası ve içeriğini oluşturan öğeler/şartlar da eklenmektedir.

Özel isimli eserler: Hat, biyografi ve yazma kataloğu hüviyetinde olmakla birlikte tahkik çerçevesinde değerlendirilebilecek bazı özel eserler bulunmaktadır. Hat sanatı ve malzemelerini inceleyen “Gülzâr-ı Savâb”,¹³⁷ hat ve hattatlar üzerine hazırlanan “Tuhfe-i Hattâtîn”¹³⁸ ile hat ve hattatların yanı sıra müzehhip, nakkaş ve mücellitleri kaydeden “Menâkıb-ı Hünerverân”¹³⁹ hat ilmi kapsamında zikredilebilir. Biyografik yapısıyla “eş-Şekâiku’n-Nu’mâniyye”¹⁴⁰ ve zeyilleri, kitâbiyat ansiklopedisi hüviyetiyle “Keşfü’z-zunûn”¹⁴¹ ise özelde Osmanlı araştırmaları, genelde yazma eser kültürü ve neşrinin vazgeçilmez kaynakları arasındadır. Brockelmann’ın kısaca GAL şeklinde meşhur “Geschichte der Arabischen Literatur”u¹⁴² ve Fuat Sezgin’in GAS diye tanınan “Geschichte des Arabischen Schrifttums”ı¹⁴³ gibi genel Arapça yazma eserler literatürüne dair kataloglar ile Türkiye kütüphanelerindeki yazmaları topluca görmek için TÜYATOK ismiyle bilinen “Türkiye Yazma Eserler Toplu Kataloğu”¹⁴⁴ akla gelen temsil kabiliyeti yüksek maddelerdendir. Öte taraftan “Edebü’l-kâtib” ise kâtiplerin doğru yazmaları ve düzgün konuşmalarını temin amacıyla kaleme alınan teknik bir eserdir.¹⁴⁵ Nihayetinde GAL, GAS ve TÜYATOK gibi ansiklopedik kaynaklar, yazmabilim araştırmalarında temel referans oluşturmakla birlikte günümüzde pratik kullanımı ve geniş malzeme yelpazesıyla dijital veri tabanlarından istifade edilmesi de önemlidir.

Özel isimli eserlerin madde planı şu şekilde kurgulanmıştır: Tam adı/diğer isimleri, müellifi, tesmiye sebebi, sahası, telif sebebi, telif tarihi ve serüveni, muhtevası (bab ve fasılları), şerh, haşiye ve zeyilleri (tercümeleri), kaynakları, tenkitler, ilgili literatür içerisindeki konumu. Maddelerin genel olarak bu plana göre kaleme alınması, muhtevasını doyurucu hale getirirse de bazı başlıkların birtakım eklemelere muhtaç olduğu açıktır. Örneğin az evvel bahsi geçen “eş-Şekâiku’n-Nu’mâniyye” maddesinin tercüme ve zeyilleri alt başlığında Mecdî Mehmed Efendi’nin *Hadâiku’ş-Şekâik* isimli en çok ilgi çeken

¹³⁷ DİA, c. 14, 260.

¹³⁸ DİA, c. 41, 351-353.

¹³⁹ DİA, c. 29, 110-111.

¹⁴⁰ DİA, c. 38, 485-486.

¹⁴¹ DİA, c. 25, 321-322.

¹⁴² DİA, c. 14, 35-37.

¹⁴³ DİA, c. 14, 37-38.

¹⁴⁴ DİA, c. 41, 597-598.

¹⁴⁵ DİA, c. 10, 410-411.

çevirisi ile Nev'îzâde Atâî'nin (ö. 1045/1635) *Hadâiku'l-hakâik*'i ve Fındıklılı İsmet'in (ö. 1904) *Tekmiletü's-Şekâik*'i gibi meşhur zeyilleri zikredilmektedir. *Şekâ'ik* külliyyatına dair bu alt başlık, eser etrafında oluşan geniş literatür hakkında fikir vermesi bakımından kıymetliyen sadece müelliflerinin tanıtımı vesilesiyle kısaca temas edilen mezkûr zeyillerin içeriklerini yansıtmaya noktasında ise bazı sınırlara sahiptir. Benzer şekilde "Keşfü'z-zunûn" maddesinde bu esere yazılan en meşhur zeylin Bağdatlı İsmâil Paşa'nın (ö. 1920) *Îzâhu'l-meknûn*'u olduğu ifade edilmesine¹⁴⁶ karşın bu zeyle atıf yapılan müellif maddesinde çalışmanın ihtiva ettiği eser sayısı ve baskısından başka bir bilgi yer almamaktadır.¹⁴⁷ Ayrıca "Tuhfe-i Hattâtîn" maddesinde de sonradan yapılması nedeniyle bu eserin yeni neşri¹⁴⁸ kullanılamamıştır. Nihayetinde muhtevasını geliştirmeye ve güncel kaynakların eklenmesine ihtiyaç duyan bu tarz bazı maddelerin ansiklopedinin yeni edisyonunda gözden geçirilmesi yerinde olacaktır.

C. Terim

Yazma eser ve kitap kültürünü tanımak isteyenler, İSAM benzeri kurumlarda tahkik kurslarına katılacaklar veya tez, kitap ve makale düzeyinde tenkitli metin neşri çalışmaya karar verenler öncelikle *DİA*'nın "Yazma" maddesini okumalıdır. Ek-1'deki "DİA'da Yazma Eser ve Kitap Kültürü Maddeleri (Muhtasar)" listesindeki maddeler¹⁴⁹ ile *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu*¹⁵⁰ ve *Tenkitli Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin)*¹⁵¹ gibi son yıllarda hazırlanan çalışmalar da bunlara eklenebilir.

"Yazma" maddesine yazmanın kelime anlamı, diğer dillerdeki karşılığı, teşekkülü ve tarihi serüveniyle giriş yapıldıktan sonra kâtip (verrâk-muharrir/nessâh-hattât) gibi yazan kişi, İslam yazmalarının cild, yaprak ve kağıt gibi şekli özellikleri ile yazma eserlerin muhteva özellikleri geniş ve doyurucu bir şekilde işlenmektedir. Örneğin bu maddenin sadece "Muhteva Özelliği" alt başlığında bile müellif, şerh, ebat, cetvel, sütun, satır, mürekkep, yazı, imla, tezhip, ferağ kaydı, mukabele kaydı, kıraat ve sema kaydı, mütalaa ve tashih kaydı, rivayet kaydı, temellük-tesâhüb ve vakıf kayıtları, fevâid kaydı, müstensih, baş ve sonu şeklinde on dokuz maddeye temas edilmektedir¹⁵² ki bu durum yazma eser araştırmacılarını, diğer birçok maddeden müstağni bırakacak niteliktedir. Buradan hareketle yazma terimleri, şekil ve muhteva açısından ikiye ayrılabilir.

¹⁴⁶ *DİA*, c. 25, 322.

¹⁴⁷ *DİA*, c. 4, 448.

¹⁴⁸ Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, nşr. Mustafa Koç (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014).

¹⁴⁹ Geniş ve ayrıntılı bilgi için EK-2'deki "DİA'da Yazma Eser ve Kitap Kültürü Maddeleri (Mufassal)" liste incelenebilir.

¹⁵⁰ Okan Kadir Yılmaz, *Tahkikli Neşir Kılavuzu* (Ankara: İSAM Yayınları, 2021).

¹⁵¹ Berat Açıl (vd.), *Tenkitli Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin)*, (Ankara: İSAM Yayınları, 2022).

¹⁵² *DİA*, c. 43, 369-373.

Kitap sanatları kapsamına giren cilt, kağıt ve yaprakla ilgili metin dışı/maddi unsurlar diye tabir edilebilecek bazı ıstılahlar vardır. Türk-İslam sanatlarından güzel yazı sanatı “Hat”¹⁵³ başta olmak üzere bu sanatlardan klasik çağını Osmanlılarda yaşayan “Ciltçilik”,¹⁵⁴ kitreli su üzerine serpilen boyalarla bezenmiş kâğıt ve bunu hazırlama sanatı “Ebru”,¹⁵⁵ el yazması kitaplardaki küçük boyutlu renkli resim “Minyatür”¹⁵⁶ ve yazma kitap, levha ve murakka’ları süsleme sanatı “Tezhip”¹⁵⁷ gibi kitap sanatları bu kapsamdadır. Ayrıca “Hokka”,¹⁵⁸ “İstif”,¹⁵⁹ “Kalem”,¹⁶⁰ “Mühre”¹⁶¹ ve “Mürekkep”¹⁶² gibi hat malzemeleri; “Papirüs”¹⁶³ ve “Parşömen”¹⁶⁴ gibi kağıt çeşitleri, “Hattat”,¹⁶⁵ “Verrâk”¹⁶⁶ ve “Hakkâklık”¹⁶⁷ benzeri meslekler; “Halkâî”¹⁶⁸ ve “Koltuk Tezhibi”¹⁶⁹ tarzında tezhip ve “Şemse”¹⁷⁰ kabilinden ciltçilikle ilgili bazı alt terimler de şekil açısından önemlidir ve ansiklopediye müstakil olarak kaydedilmiştir. Bunların anlamları, bağlı oldukları üst kategorideki kitap sanatıyla ilgisi ve İslam kültürü içerisindeki konumu şu sistematikte anlatılmaktadır: Anlam etimolojisi, kökeni, ilgili olduğu sanat dalları, üslup ve çeşitleri, malzemeyse yapım aşamaları, aletleri ve kullanım alanları, varsa teşkilatı (ciltçilik gibi), sanatsa meşhur icracıları ve ekolleri, farklı kültürlerde dönem ve coğrafyaya bağlı değişimi, İslam kültür tarihindeki yeri ve gelişimi ile günümüzdeki durumu. Örneğin oldukça ayrıntılı şekilde kaleme alınan “Ciltçilik”¹⁷¹ maddesi, şu alt başlıklarla genişçe işlenmektedir: Alt üslupları, çeşitleri, bunu meslek haline getiren mücellidler, ciltçilik teşkilatı, cildin yapılışı, malzemeleri, cild yapımında kullanılan malzemeler, teknik, cildlerin tezyinatı, Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde cilt, Osmanlılar Döneminde Cilt (XV. Yüzyıl-Erken Dönem), XVI. Yüzyıl (Klasik Dönem), XVII, XVIII, XIX ve XX. Yüzyıl’da cilt. Benzer

¹⁵³ DİA, c. 16, 427-437.

¹⁵⁴ DİA, c. 7, 551-557.

¹⁵⁵ DİA, c. 10, 80-82.

¹⁵⁶ DİA, c. 30, 118-123.

¹⁵⁷ DİA, c. 41, 61-68.

¹⁵⁸ DİA, c. 18, 216-218.

¹⁵⁹ DİA, c. 23, 330-333.

¹⁶⁰ DİA, c. 24, 245-247.

¹⁶¹ DİA, c. 31, 525-526.

¹⁶² DİA, c. 32, 46-47.

¹⁶³ DİA, c. 34, 162-163.

¹⁶⁴ DİA, c. 34, 176-177.

¹⁶⁵ DİA, c. 16, 493-499.

¹⁶⁶ DİA, c. EK-2, 646-652.

¹⁶⁷ DİA, c. 15, 204-205.

¹⁶⁸ DİA, c. 15, 365-367.

¹⁶⁹ DİA, c. 26, 151-153.

¹⁷⁰ DİA, c. 38, 518.

¹⁷¹ DİA, c. 7, 551-557.

şekilde “Tezhip”¹⁷² de genel tanıtım, kullanım alanları ile üslup ve sanatkârları inceleyen üç temel başlıkla müşterek kaleme alınan hacimli bir maddedir. Desen, tezhipte kullanılan teknikler; zahriye ve serlevha/unvan sayfasından hâtime tezhibine varıncaya kadar yazma eserlerin farklı bölümlerindeki kullanım alanları; Timurlular, Selçuklular ve Beylikler, Karakoyunlu ve Akkoyunlu, Osmanlı, İlhanlı ve Memlükler, Safeviler devri tezhip üslupları ile sanatkârları. Şüphesiz kitap sanatlarına dair bahsi geçen temel maddeleri okumak ve tarih, teknik, üslup ve sanatkârlarıyla bu tür sanatların teorik arka planını kavramak yazma eserlere ve kitap kültürüne vukûfu artıracaktır.

Yazma eseri meydana getiren aktörler kapsamında ise yazan kişi, yazı ve yazılan metni oluşturan çeşitli kayıtlar metin içi unsurlar olarak değerlendirilebilir. (i) Yazan kişiyle alakalı kâtiplik mesleğinin farklı kurum, devlet, coğrafya ve zaman diliminde geçirdiği aşamaları yansıtan terimleri bulunmaktadır. Örneğin “Debîr” ve “Devâtdâr” gibi erken dönem ve farklı coğrafyalar ile “Başhalife” ve “Hâceğân” benzeri az tanınan “Hâfız-ı Kütüb”, “Kâtib-i Kütüb”, “Kâtip”, “Reîsülküttâb” ve “Sırkâtibi” tarzında nispeten aşina olduğumuz Osmanlı dönemi kullanımları dikkat çekmektedir. Bunlardan “Hâfız-ı Kütüb” ve “Kâtib-i Kütüb” Osmanlı vakıf kütüphaneleri görevlilerinden birisiyken “Reîsülküttâb” Osmanlı bürokrasisinde yazı işlerini yürüten Divan Kalemi’nin âmiridir.¹⁷³ (ii) Yazıyla ilgili istilahları; harf, imla ve yazı çeşitleri şeklinde üç grupta incelemek mümkündür. Mesela “Fâ”, “Mîm”, “Nûn”, “Yâ” ve “Zâ” yazı; “Darb”, “Lahak” ve “Sah” imla; “Aklâm-ı Sitte” umumi “Nesih”, “Nestalik”, “Rik’a”, “Siyâkat”, “Sülüs” ve “Tevkî” ise hususi yazı çeşitlerinden bazılarıdır. Bu son gruptaki hat türleri genelde hattat kimliği bulunan M. Uğur Derman, Muhittin Serin ve Ali Arslan gibi isimler tarafından yazı türünün ortaya çıkışı, gelişimi ve müstakil hâle gelişi; coğrafya, devlet ve zamana bağlı değişimi, çeşitleri, meşhur sanatkârları, farklı üslup ve ekolleriyle inceleyen bir sistematikte kaleme alınmıştır. İslam hat sanatında, aynı yazının farklı tarz ve üslûpları manasında “şeş kalem” diye de adlandırılan altı hattı ifade eden “Aklâm-ı Sitte”,¹⁷⁴ Osmanlılar tarafından geliştirilen “Rik’a”¹⁷⁵ ve yazmalardaki doğrulama ve karşılaştırma işareti “Sah”¹⁷⁶ ile hemen her yazma ve arşiv araştırmacısının mutlaka okuması gereken temel maddelerdendir. (iii) Yazılan metni oluşturan “Atûfetlü”, “Dîbâce”, “Hâtime” ve “Mukaddime” gibi bölümler veya yazmaya dair “Ferâğ Kaydı”, “Fevâid Kaydı”, “Hâşiye” “İstinsah”, “Mukabele Kaydı”, “Temellük ve Tesahüb Kaydı” benzeri kayıtlar da bu kapsamdadır.

¹⁷² *DİA*, c. 41, 61-68.

¹⁷³ *DİA*, c. 34, 546-549.

¹⁷⁴ *DİA*, c. 2, 276-280.

¹⁷⁵ *DİA*, c. 35, 108-109.

¹⁷⁶ *DİA*, c. 35, 490-491.

Muhakkikleri, nâşirleri ve yazma eser araştırmacılarının ilgilendiren bu tür maddelerde genel olarak terimin kelime anlamı, yazma eserdeki konumu, kavramlaşma ve gelişim süreci, kullanım amacı, karıştırılabilecek ve dikkat edilmesi gereken hususlar ile faydalarına temas edilmektedir. Bahsi geçen kayıtlar; bir eserin muhtevası, müellifi, müstensihî, istinsah yeri ve tarihi, bölgeler arası tedavülü, ait olduğu dönem, kimlerin okuduğu ve dinlediği, kime ait olduğu, rivayet hakkının kimden elde edildiği ve okuyucuların düştüğü notlar gibi konular hakkında bilgi veren ve yazmayı tanımaya yarayan son derece kıymetli kayıtlardır. Örneğin “Fevâid Kaydı”, araştırmacılara yazma eserin geçmişinin hangi tarihlere dayandığı konusunda bilgi vermesi, günümüze ulaşmayan veya kaybolmuş bir eserden aktarılmış pasajlar bulunması, önemli tarihi şahısların doğum-ölüm tarihleriyle çocuklarının isimlerini zikretmesi gibi hususiyetleriyle değerlidir. Bu bağlamda Yunus Emre’nin ölüm tarihi veya İbn Kuteybe’nin hayatının önemli bir devresi¹⁷⁷ ya da Dâvûd-ı Karsî’nin 1162’nin Ramazan Bayramı’nda Lârende’de (Karaman) bulunduğu¹⁷⁸ gibi bilgiler, fevâid kayıtlarından elde edilmiştir. Benzer şekilde “Temellük ve tesâhüb kayıtları” da önemli tarihî ve biyografik bilgiler içermesi bakımından bir kitabın macerasını ortaya koyabilir. Meselâ Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi’ndeki *Dîvân-ı Kebîr* yazmasının başındaki “Sâhibühû es-Sultân Bâyezîd b. Muhammed Han hullide mülkühû” kaydı ve “Bâyezîd b. Muhammed el-muzaffer dâimâ” ibaresini taşıyan mühür, bu divanın Yıldırım Bayezid’in kitapları arasında olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Son yıllarda Türk akademisinde teveccühe mazhar olan tahkik veya tenkitli metin neşriyle alakalı ön bilgi edinmek için *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu* ve *Arapça Elyazmaları İçin Rehber* gibi tahkik ve yazma eser terimleri sözlükleri veya *Osmanlı Kitap Kültürü: Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları, Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik* ile *Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane* tarzında çalışmalardan yararlanılabilir. Bu çalışma ise temel yazma eser/kitap kültürü terimlerinin sözlük anlamının ötesine geçmek, meşhur muhakkik, nâşir ve şarkiyatçıları tanımak isteyenlerin *DİA* bünyesinde hangi maddeleri okuyabileceğinden hareketle hazırlanan bir bibliyografya denemesidir.

DİA yazma eser maddeleri genel olarak hattatlar, şarkiyatçılar, meşhur nâşirler ve müellifleri inceleyen “şahıs”; telif türü, literatür isimleri, hat, biyografi ve yazma kataloğu gibi çalışmalara odaklanan “eser”; cilt, kâğıt, yazan kişi, yazı ve yazılan malzemeyi oluşturan unsurları tanıtan “terim” olmak üzere üç kısma ayrılabilir. Özellikle “yazma”nın yanı sıra

¹⁷⁷ *DİA*, c. 12, 501.

¹⁷⁸ *DİA*, c. 9, 29.

“ferağ kaydı” ve “fevâid kaydı” gibi bir yazma eserdeki metin içi unsurları oluşturan temel maddeler tahkikli/tenkitli metin neşrinin nasıl gerçekleştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Deri, papirüs ve parşömenden kâğıt oluşumuna, tomar halindeki yazılı malzemeden ciltlenmiş eserlere veya yazı şeklinden imlaya, tezhipten ebruya kadar kitap sanatlarının durumunu irdeleyen maddeler ise metin dışı/şeklî unsurları anlamaya yardımcı olması yönüyle kıymetlidir.

DİA'da yer yer az hacimli veya çok yoğun terim içeren, müstakil olabilecekken alt başlıklarda temas edilen madde tercihleri görülmektedir. İlgili başlık hazırlandıktan sonra neşredildiği için o maddenin bibliyografyasına eklenemeyen birtakım yeni kaynakların varlığı dikkat çektiği gibi bazı maddelerde ise yazma eserin görülmeksizin yalnızca kataloglara itimat edilmesi, bilgi yanlışları ve maddi hatalara sebep olmuştur. Diğer taraftan hazırlığı devam eden *hat* sanatına dair madde listesinin henüz tamamlanmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla muhteva, kaynaklar ve yazma nüshalar açısından öne çıkan söz konusu eksikleri gidermek üzere madde yazımında doğrudan eserin en az bir yazma nüshasının görülmesi, ilgili maddelerin geliştirilmesi hatta çok sayıda yeni terim/madde eklenmesi bir gerekliliktir. Geneline baktığımızda oldukça az sayıdaki ve kısmen ansiklopedinin yapısından kaynaklanan bu tarz yapıcı ekleme, çıkarma ve tashih tekliflerinin ansiklopedinin ikinci edisyon ya da elektronik versiyonunda göz önüne alınarak her zaman güncellenebilme imkanı vardır.

Nihayetinde bu kadar uzun sürede ekip çalışmasıyla kaleme alınan ansiklopedinin imla, üslup ve kaynak birliği yönlerinden belli bir standardı yakaladığı ve son derece kapsamlı muhtevasıyla da dünyadaki emsallerini yakaladığı söylenebilir. Son yıllarda Türkiye’de ve hatta dünyada çeşitli dijital enstrümanların sunduğu imkânlarla farklı alt disiplinleriyle yazmabilime yönelik ilginin arttığı söylenebilir. Böyle bir ortamda *DİA*’nın İslam kitap kültürü tarzında tematik alanlara odaklanarak hazırlayacağı “Yazma Eser Terimleri Ansiklopedisi”, araştırmacılar için temel başvuru kaynağı olacağı gibi İslam dünyasında önemli bir boşluğu da dolduracaktır.

Kaynakça

- Açıl, Berat (ed.). *Osmanlı Kitap Kültürü: Carullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*. Nobel/İLEM Kitaplığı, 1. Baskı, 2015.
- Açıl, Berat (vd.). *Tenkitli Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinleri İçin)*. İSAM Yayınları, 2022.
- Gacek, Adam. *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*. trc. Ali Benli-M. Cüneyt Kaya, Klasik Yayınları, 1. Baskı, 2017.
- Aşkan, Timur. “رسالة في أصول الاصطلاحات البيانية» لـ يوسف بن حسين الكرماسي / A Study and Critical Edition of Yūsuf ibn Ḥusayn al-Kirmāstī’s Uṣūl al-iṣṭilāḥāt al-bayāniyya”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 44 (2020), 167-246.
- Balcıoğlu, Tahir Harimi. *Medeniyet Tarihinde Kütüphaneler*. Büyüyenay Yayınları, 2018.
- Ençakar, Orhan. “Kınalızâde Ali Efendi’nin (ö. 979/1572) Tabakâtü’l-mesâil Adlı Risalesinin Tahkik ve Tahlili.” *İslam Araştırmaları Dergisi* 47 (2022), 97-143.
- Fayda, Mustafa. “İbn Sa’d.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/294-297. TDV Yayınları, 1999.
- Hârûn, Abdüsselam. “et-Tahkik.” çev. Rabiha Çelebi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998), 129-143.
- Maruf, Beşşar Avvad. *Zabtu’n-nas ve’t-ta’lîku aleyh*. “Tenkidli Metin Neşrinin Esasları.” çev. Ahmet Eşer. *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 14 (2021), 561-586.
- Mehterhan Furkani, “تحقيق «الإبانة في الرد على المشتعين على أبي حنيفة» للقاضي أبي جعفر، / A Study and Critical Edition of Qāeī Abū Ja’far al-Balkhī’s al-Ibāna fī al-radd ‘alā al-mushannīn ‘alā Abī Ḥanīfa”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 43 (2020), 73-177.
- el-Müneccid, Salâhuddîn. “Arapça Yazmaların Neşir Kâideleri.” çev. Mehmed Hatiboğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (1966), 245-262.
- Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*. nşr. Mustafa Koç. Klasik Yayınları, 2014.
- Nebhân, Kemâl Arafât. *Abkariyyetü’t-te’lifî’l-Arabî: Alâkâtü’n-nusûs ve’l-ittisâlü’l-ilmî. Vizâretü’l-Evkâf ve’s-Şüûnü’l-İslâmiyye*, 1436/2015.
- Özen, Mine Esiner, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*. İ.Ü Fen Fakültesi Prof. Dr. Nazım Terzioğlu Basım Atölyesi, 1985.

Pehlivan, Bayram - Beyatlı, Yasir. “تحقيق «النور البادي في أحكام الأراضي» لعبيد الله بن عبد الغني» / A Critical Edition and Analysis of ‘Ubaydullāh ibn ‘Abd al-Ghanī’s al-Nūr’al-bādī fī ahkām al-arādī.” *İslam Araştırmaları Dergisi* 44 (2020), 75-166.

Uygur, Abdulhalik. “كتاب مسائل الشيوع» للصدر الشهيد» / A Critical Edition and Analysis of Şadr al-Shahīd’s Kitāb Masā’il al-shuyū”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 47 (2022), 145-179.

Yılmaz, Okan Kadir. *Tahkikli Neşir Kılavuzu*. İSAM Yayınları, 1. Baskı, 2018.

Web Siteleri

“Dijital Kütüphane – Yazmalar / Yazma Kitaplar.” Erişim 31 Mayıs 2025. <https://dijitalkutuphane.mkutup.gov.tr/MKutuphaneStatikMeteryal/HtmlDocumant/YazmalarYazmaKitaplar.html>.

“İSAM – Atıf ve Kaynaklar Sistemi (İSAD).” Erişim 1 Ağustos 2025. <http://isad.isam.org.tr/?blm=sncsy&navdil=tr>.

“İSAM Tahkik Kursu Başvuruları Başladı.” Erişim 25 Haziran 2025. <https://www.isam.org.tr/haberler/isam-tahkik-kursu-basvurulari-basladi>.

“13. Arapça Yazma Eser Tahkik Kursu Tamamlandı.” Erişim 31 Temmuz 2025. <https://www.isam.org.tr/haberler/13-arapca-yazma-eser-tahkik-kursu-tamamlandi>.

“6. Uluslararası Osmanlı Türkçesi Tenkitli Neşir Kursu Başlıyor.” Erişim 31 Temmuz 2025. <https://www.isam.org.tr/haberler/6-uluslararasi-osmanli-turkcesi-tenkitli-nesir-kursu-basliyor>.

“İSAM Tahkik Birimi Hakkında.” Erişim 30 Haziran 2025. <https://www.isam.org.tr/tahkik/tahkik-birimi-hakkinda>.

“İSAM Yayınları.” Erişim 1 Ağustos 2025. <https://www.isam.org.tr/yayin?t=6&p=5>.

“TDV İslâm Ansiklopedisi – Zengin İçerik.” Erişim 23 Nisan 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakkinda/zengin-icerik>.

“TDV İslâm Ansiklopedisi – İlişkili Maddeler (Yazma).” Erişim 27 Mart 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/yazma/iliskili-maddeler>.

“İSAM Türkiye Kütüphaneleri Kataloğu.” Erişim 31 Temmuz 2025. <https://kutuphane.isam.org.tr/?blm=ayrintignlkt&navdil=tr>.

“Mühür – Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.” Erişim 2 Ağustos 2025. <http://muhur.yek.gov.tr/>.

- “YEK Portal – Giriş.” Erişim 3 Ağustos 2025. <https://portal.yek.gov.tr/main/login>.
- “YEK Portal – Katalog.” Erişim 3 Ağustos 2025. <https://portal.yek.gov.tr/works/search/full>.
- “Tahqiq Dergisi – Sayılar.” Erişim 1 Ağustos 2025. <https://www.tahqiq.org/sayilar>.
- “YÖK Ulusal Tez Merkezi.” Erişim 3 Mart 2025. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- “TDV İslâm Ansiklopedisi.” Vikipedi. Erişim 28 Nisan 2025. https://tr.wikipedia.org/wiki/TDV_%C4%B0sl%C3%A2m_Ansiklopedisi.
- “YEK – Mevzuat ve Yönergeler.” Erişim 31 Temmuz 2025. https://www.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=130.
- “Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi – Yazma Eserler Uygulama ve Araştırma Merkezi.” Erişim 5 Mayıs 2025. <https://yazmaeserler.fsm.edu.tr>.

EK-1: DİA'DA YAZMA ESER ve KİTAP KÜLTÜRÜ MADDELERİ (Muhtasar)

No	Madde Adı	Yazarı
1	Ciltçilik	Ahmet Saim Antan
2	Ebru	M. Uğur Derman
3	Ferâğ Kaydı	Orhan Bilgin
4	Fevâid Kaydı	Orhan Bilgin
5	Hat	M. Uğur Derman
6	İcâzet	Cemil Akpınar
7	İstinsah	Nebi Bozkurt, Nevzat Kaya
8	Kâğıt	Osman Ersoy
9	Katalog	İsmail E. Erünsal
10	Kütüphane	İsmail E. Erünsal
11	Kıraat ve Semâ Kaydı	Tevfik Rüştü Topuzoğlu
12	Kitâbiyat	Müşterek
13	Ma'hedü'l-Mahtûtât'l-Arabiyye	Muhammed Harb
14	Minyatür	F. Banu Mahir
15	Mukabele Kaydı	Hüseyin Yazıcı
16	Sahaf	Mehmet İpşirli
17	Serlevha	İsmail E. Erünsal
18	Süleymaniye Kütüphanesi	Nevzat Kaya

19	Temellük ve Tesâhüb Kaydı	Orhan Bilgin
20	Tezhip	İnci Ayan Birol, Gülnur Duran, Fatma Çiçek Derman
21	Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu	Hatice Aynur
22	Yazma	Orhan Bilgin

EK-2: DİA'DA YAZMA ESER ve KİTAP KÜLTÜRÜ MADDELERİ (Mufassal)

No	Madde Adı	Yazarı
1	Abanoz	Sargon Erdem
2	Abdullah Amâsî	M. Uğur Derman
3	Abdullah B. Erkam	İsmail Lütü Çakan
4	Abdullah Efendi, Bezirgânzâde	Muhittin Serin
5	Abdullah Efendi, Hâşimîzâde	Muammer Ülker
6	Abdullah Ergun	Muhittin Serin
7	Abdullah Hamdi Bey	Muhittin Serin
8	Abdullah Kırîmî	M. Uğur Derman
9	Abdullah Zühdi Efendi	M. Uğur Derman
10	Abdullah-ı Buhârî	Filiz Çağman
11	Abdullah-ı Sayrafî	Ali Alparslan
12	Abdullah-ı Şîrâzî	Ali Alparslan
13	Abdülaziz Bey	Ümran Ay
14	Abdülazîz B. Abdülvehhâb	Filiz Çağman
15	Abdûlbâkî Ârif Efendi	Mustafa İsmet Uzun
16	Abdûlbâkî-yi Tebrîzî	Ali Alparslan
17	Abdûlfettah Efendi	M. Uğur Derman
18	Abdülhamîd El-Kâtib	Ali Şakir Ergin
19	Abdülhamid I	M. Münir Aktepe
20	Abdülhamid II	Cevdet Küçük
21	Abdülhay Hâce	Filiz Çağman
22	Abdülkerîm-i Hârizmî	Ali Alparslan
23	Abdülmü'min El-Hûyî	Filiz Çağman
24	Abdürrahîm-i Hârizmî	Ali Alparslan

25	Abdurrahman Efendi, Çinicizâde	Muhittin Serin
26	Abdürreşîd-i Deylemî	Ali Alparslan
27	Acâibü'l-Mahlûkât	Günay Kut
28	Âgâ Mîrek	Filiz Çağman
29	Ağakapılı İsmâil	M. Uğur Derman
30	Âhar	M. Uğur Derman
31	Ahdî	Ömer Faruk Akün
32	Âhenî Mehmed Çelebi	Nuri Özcan
33	Âhenk (4. Bölüm: Hat)	Muhittin Serin
34	Ahidnâme (2. Bölüm)	Mübahat S. Kütükoğlu
35	Ahîzâde Abdülhalim Efendi	Hasan Güleç
36	Ahkâm Defteri	Halil Sahillioğlu
37	Ahlwardt, Wilhelm	Hidayet Yavuz Nuhoğlu
38	Ahmed Bâdî Efendi	Erkut Güngör
39	Ahmed Efendi, Durmuşzâde	Muhittin Serin
40	Ahmed Efendi, Kurşuncuzâde	Muhittin Serin
41	Ahmed Efendi, Mestçizâde	Muhittin Serin
42	Ahmed Efendi, Siyâhî	Ali Alparslan
43	Ahmed Gülçîn-i Meânî	Rıza Kurtuluş
44	Ahmed III	M. Münir Aktepe
45	Ahmed III Kütüphanesi	Semavi Eyice
46	Ahmed Muhammed Şâkir	Mahmûd Muhammed Et-Tanâhî
47	Ahmed Münîr Bahâeddin	Nuri Özcan
48	Ahmed Mûsâ	Filiz Çağman
49	Ahmed Râkım Efendi	M. Uğur Derman
50	Ahmed Resmî	Bekir Kütükoğlu
51	Ahmed Teymur Paşa	Fuat Günel
52	Ahmed Ubeyd	Mustafa Irmak
53	Ahmed Vefki Efendi	Nuri Özcan
54	Ahmed Vesim Paşa	Mustafa İsmet Uzun
55	Ahmed-i Sühreverdî	Mustafa İsmet Uzun
56	Akdik, Kâmil	M. Uğur Derman
57	Akdik, Şeref	Zahir Güvemli

58	Aklâm-ı Sitte	Nihad M. Çetin
59	Akrâbâzîn	Turhan Baytop
60	Aksarâyî, Ahmed	Nihad M. Çetin
61	Alâ B. Ukbe	Vecdi Akyüz
62	El-A'lâm	Mücteba Uğur
63	Ali B. İlyâs Ali	Ali Alparslan
64	Ali B. Yahyâ Es-Süffî	Ekrem Hakkı Ayverdi
65	Ali Çelebi, Hısım	Abdülkadir Özcan
66	Ali Efendi, Çırçırılı	M. Uğur Derman
67	Ali Emîrî Efendi	Mehmet Serhan Tayşi
68	Ali Haydar Bey	M. Uğur Derman
69	Ali Herevî, Mîr	Ali Alparslan
70	Ali Kainî	Ali Alparslan
71	Ali Meşhedî, Sultan	Muhittin Serin
72	Ali Nakkaş	Filiz Çağman
73	Ali Rızâ-yi Abbâsî	Ali Alparslan
74	Ali Tebrîzî, Hâce	Filiz Çağman
75	Ali Tebrîzî, Mîr	Ali Alparslan
76	Ali Üsküdârî	Filiz Çağman
77	Allah (4. Bölüm: Hat)	Nihad M. Çetin
78	Alparslan, Ali	Muhittin Serin
79	Altın Ezme	Fatma Çiçek Derman
80	Altın Varak	İnci Ayan Birol
81	Altılık	M. Uğur Derman
82	Altunbezer, İsmail Hakkı	M. Uğur Derman
83	Amarî, Michele	Mahmut H. Şakiroğlu
84	Amcazâde Hüseyin Paşa	M. Münir Aktepe
85	Amcazâde Hüseyin Paşa Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
86	Âmedci	Necati Aktaş
87	Amedroz, Henry Frederick	Hidayet Yavuz Nuhoglu
88	Ansiklopedi	Ayhan Aykut
89	Arabesk	Selçuk Mülâyim
90	Arap (2. Bölüm: Yazı)	Nihad M. Çetin

91	Arap Birliği Eğitim Kültür ve Bilim Teşkilâtı	Ekmeleddin İhsanoğlu
92	Ârif Bey, Çarşambalı	M. Uğur Derman
93	Ârif Efendi, Filibeli	M. Uğur Derman
94	Ârif Hikmet Bey, Şeyhülsîlâm	Mustafa L. Bilge
95	Ârif Hikmet Kütüphanesi	Mustafa L. Bilge
96	Ârif Süleyman	Mustafa İsmet Uzun
97	Ârifi Hüseyin Çelebi	Mustafa İsen
98	Arkeoloji Kütüphanesi	Havva Koç
99	Arşî	Arif Nevşahi
100	Arz	Mübahat S. Kütükoğlu
101	Arzuhal	Mehmet İpşirli
102	Âsârî	İsmail Durmuş
103	Âsım Efendi, Çelebizâde	Abdülkadir Özcan
104	Assemani, Giuseppe Simonio	Mahmut H. Şakiroğlu
105	Âşık Çelebi	Günay Kut
106	Âşir Efendi	Mehmet İpşirli
107	Âşir Efendi Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal-Semavi Eyice
108	Atâî, Nev'izâde	Halûk İpekten
109	Ateş, Ahmet	Nihad M. Çetin
110	Âtîf Efendi	Abdülkadir Balgalmış
111	Âtîf Efendi Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal-Semavi Eyice
112	Atık Şikâyet Defteri	Necati Aktaş
113	Atûfetlû	Feridun Emecen
114	Ayasofya (4. Bölüm: Kütüphane)	İsmail E. Erünsal
115	Âyinnâme	Orhan Bilgin
116	Ayniyat Defteri	Necati Aktaş
117	Ayral, Macit	M. Hüsrev Subaşı
118	Aytaç, Hamit	M. Hüsrev Subaşı
119	Aziz Efendi, Rifâî	Muhittin Serin
120	Bâ	Sargon Erdem
121	Baba Nakkaş	Filiz Çağman
122	Baba Şah İsfahânî	Ali Alparslan
123	Bağdathî İsmâil Paşa	Hulusi Kılıç

124	Bahnâme	Abdùlkadir Özcan
125	Bahşı	Orhan F. Köprülü
126	Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı	Mehmet Faruk Bayraktar
127	Bankipûr	Rıza Kurtuluş
128	Barın, Mehmet Emin	İlhami Turan
129	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi	İsmet Binark
130	Başbakanlık Osmanlı Arşivi	Necati Aktaş-Yusuf Halaçoğlu
131	Batanay, Kemal	Muhittin Serin
132	Battal Torbası	Mübahat S. Kütükoğlu
133	Bâyezîdî, Molla Mahmud	Ahmet Özel
134	Baysungur, Gıyâseddin	Ali Alparslan
135	Bâznâme	Abdùlkadir Özcan
136	Bedevî, Şeyh Ali	Muhittin Serin
137	Bedûh	Cengiz Kallek
138	Bedwell, William	Tevfik Rüştü Topuzoğlu
139	Bel, Alfred Marie Octave	Ömer İshakoğlu
140	Belgeler	Semavi Eyice
141	Belleten	Semavi Eyice
142	Berâat-i İstihlâl	Nasrullah Hacımüftüoğlu
143	Berat	Mübahat S. Kütükoğlu
144	Berchem, Max Van	Semavi Eyice
145	Bercher, Léon	Salih Günaydın
146	Bergsträsser, Gotthelf	Cengiz Kallek
147	Besmele	Dia, M. Uğur Derman, Mustafa İsmet Uzun
148	Beşir Ağa Kütüphanesi (1735)	İsmail E. Erünsal
149	Beşir Ağa Kütüphanesi (1745)	İsmail E. Erünsal
150	Beşir Ağa, Hacı	Abdùlkadir Özcan
151	Beşir Ağa, Moralı	Abdùlkadir Özcan
152	Beyânî, Mehdî	Rıza Kurtuluş
153	Beyazıt Devlet Kütüphanesi	Hasan Duman
154	Beylikçi	Mehmet İpşirli
155	Beytülhikme	Mahmut Kaya
156	Bihzâd	Filiz Çağman

157	Bitik	Mehmet İpşirli
158	Bloch, Gabriel-Joseph Edgard	Mahmut H. Şakiroğlu
159	Bombacı, Alessio	Mahmut H. Şakiroğlu
160	Bousquet, Georges-Henri	Tahsin Görgün
161	Bouyges, Maurice	Mustafa Çağrı
162	Brockelmann, Carl	Nuri Yüce
163	Browne, Edward Granville	Tevfik Rüştü Topuzoğlu
164	Buhtîşû'	Müşterek
165	Bulak	Cengiz Kallek, Turgut Kut
166	Burhân-ı Kâtî'	Ayla Demiroğlu, Orhan Şaik Gökyay
167	Bursalı Mehmed Tâhir	Ömer Faruk Akün
168	Buyruldu	Mübahat S. Kütükoğlu
169	Câmekiyye	Ahmet Akgündüz
170	Câmi'	M. Yaşar Kandemir
171	Casırı, Michael	Mahmut H. Şakiroğlu
172	Cedvel	Cengiz Aydın, Mustafa İsmet Uzun
173	Cehşiyârî	Mustafa Fayda
174	Celâl Amâsî	Muhittin Serin
175	Celâlzâde Muhyiddin Amâsî	Muhittin Serin
176	Celî	Ali Alparslan
177	Cemal Amâsî	Muhittin Serin
178	Çetin, Nihad Mazlum	Tevfik Rüştü Topuzoğlu
179	Cevrî İbrâhim Çelebi	Hüseyin Ayan
180	Ciltçilik	Ahmet Saim Arıtan
181	Cîm	İsmail Durmuş
182	Codera Y Zaidin, Francisco	Mehmet Özdemir
183	Colin, Georges-Séraphin	Cumhur Ersin Adıgüzel
184	Cönk	Orhan Şaik Gökyay
185	Corbin, Henry Eugénie	H. Bekir Karlığa
186	Corcî Zeydân	Muharrem Çelebi
187	Cunbur, Fatma Müjgân	İnci Enginün
188	Cüz	M. Yaşar Kandemir
189	Dâd	Ahmet Turan Arslan

190	Dâl	Ahmet Turan Arslan
191	Damad İbrâhim Paşa Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
192	Damad İbrâhim Paşa, Nevşehirli	M. Münir Aktepe
193	Damga	Yusuf Halaçoğlu
194	Dâmin, Hâtim Sâlih	Mehmet Yavuz
195	Darb	Mücteba Uğur
196	Dârü'l-Kütübi'l-Mısıriyye	Alı Es'ad Alı Rahmı
197	Dârü'l-Kütübi'z-Zâhiriyye	Tâlib Yâzıcı
198	Dârü'l-Mahfûzâtı'l-Umûmiyye	Atilla Çetin
199	Dârülhadis	Nebi Bozkurt, Ali Yardım, M. Baha Tanman
200	Dârülhikme	Mahmut Kaya
201	Dârülilim	İsmail E. Erünsal
202	Dârülulûm	Azmi Özcan, Hilal Görgün
203	Dârüttıbâa	Turgut Kut
204	Debîr	Sadi S. Kucur
205	Defrémary, Charles François	Abdülkerim Özyayın
206	Defter	Nejat Göyünç
207	Defter Emîni	Erhan Afyoncu
208	Defterhâne	Erhan Afyoncu
209	Defter-i Dervîşân	Nuri Özcan
210	Dellâlülkütüb	Necati Kara
211	Demironat, Muhsin	Fatma Çiçek Derman
212	Der İslam	Tahsin Görgün
213	Derenbourg, Hartwig	Cengiz Kallek
214	Derenbourg, Joseph Naphtali	Cengiz Kallek
215	Deri	Nebi Bozkurt, Mustafa Baktır, Zeki Tekin
216	Derkenar	Atilla Çetin
217	Dervîş Abdî-i Mevlevî	M. Uğur Derman
218	Dervîş Ahmed	M. Uğur Derman
219	Dervîş Ali, Büyük	M. Uğur Derman
220	Dervîş Ali, İmam	M. Uğur Derman
221	Dervîş Ali, Üçüncü	M. Uğur Derman
222	Dervîş Mehmed, Kevkeb	M. Uğur Derman

223	Destûr-i Debîrî	Tahsin Yazıcı
224	Devâtdâr	Asri Çubukcu
225	Devhatü'l-Meşâyih	Mehmet İpşirli
226	Devhatü'n-Nükabâ	Mehmet İpşirli
227	Dîbâce	Tahir Üzgör
228	Die Welt Des Islams	Hedda Reindl-Kiel
229	Dieterici, Friedrich	Mustafa Çağrıncı
230	Diplomatik	Mübahat S. Kütükoğlu, Dia
231	Divan Rakamları	Halil Sahillioğlu
232	Divanî	Ali Alparslan
233	Divit	M. Uğur Derman
234	Dozy, Reinhart Pieter Anne	Mehmet Özdemir
235	Dunlop, Douglas Morton	İlhan Kutluer
236	Düstur	Mehmet Âkif Aydın
237	Düzgünman, Mustafa	M. Uğur Derman
238	Ebced	Mustafa İsmet Uzun
239	Ebru	M. Uğur Derman
240	Ebû Gudde, Abdülfettâh	Muhammet Beyler
241	Ebü'l-Kâsım Saîd B. İbrâhim	Ali Alparslan
242	Ebyârî, İbrâhim İsmâil	İsmail Durmuş
243	Edebiyat	M. Orhan Okay
244	Edebü'l-İmlâ' ve'l-İstimlâ'	Abdullah Aydın
245	Edebü'l-Kâdî	Salim Ögüt
246	Edebü'l-Kâtib	Zülfikar Tüccar
247	Edhem Efendi, Hezarfen	M. Uğur Derman
248	Edirnekârî	Erdem Yücel
249	Efşâr, İrec	Rıza Kurtuluş
250	Eldem, Halil Ethem	Semavi Eyice
251	Elfiyye	Abdülbaki Turan
252	Elif	Ahmet Turan Arslan, Mustafa İsmet Uzun
253	Elifbâ	Rekin Ertem, Mustafa S. Kaçalın
254	Elif Naci	Zahir Güvemli
255	Elkâb	Mübahat S. Kütükoğlu

256	Emâlî	M. Yaşar Kandemir
257	Emin Efendi, Edirneli	Muhittin Serin
258	Emîr-i Nizâm	Tahsin Yazıcı
259	En'âm Sûresi	Emin Işık
260	Enîs Mevlevî	Muhittin Serin
261	Ensârî, İsmâil B. Muhammed	Ahmet Özel
262	Erbaîn	Yusuf Şevki Yavuz
263	Erpenius, Thomas	Cengiz Kallek
263	Esad Efendi Kütüphanesi	Tuba Çavdar Karatepe
265	Esad Efendi, Sahaflar Şeyhizâde	Ziya Yılmaz
266	Esad Muhlis Paşa	M. Hüsrev Subaşı
267	Esâme	Abdülkadir Özcan
268	Esedullah-ı Kirmânî	Ali Alparslan
269	Eser	Said Abdurrahman Musa El-Gazefi
270	Esmâ İbret	M. Uğur Derman
271	Eşref-i Mâzenderânî	Rıza Kurtuluş
272	Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin	Mustafa Kara
273	Ethé, Hermann	Talip Küçükcan
274	Etrâf	M. Yaşar Kandemir
275	Eyüp Sultan Camii Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
276	Eyyûbzâde Mehmed	Muhittin Serin
277	Fâ	Halit Zavalı
278	Fagnan, Edmond	Ferhat Koca
279	Fahrî	Muhittin Serin
280	Fâik Efendi, Ömer	Muhittin Serin
281	Fâik Reşad	Ömer Faruk Akün
282	Falnâme	Mustafa İsmet Uzun
283	Fasîh Ahmed Dede	Mustafa Çıpan
284	Faslü'l-Hitâb	Tevfik Rüştü Topuzoğlu
285	Fâtih Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
286	Fâtiha Sûresi	Emin Işık, Salim Öğüt
287	Fatîn Efendi	Ömer Faruk Akün
288	Fehmî	M. Uğur Derman

289	Fehrese	M. Yaşar Kandemir
290	Fennî Efendi	Ali Şakir Ergin
291	Ferâğ Kaydı	Orhan Bilgin
292	Ferid Bey	M. Uğur Derman
293	Feridun Ahmed Bey	Abdülkadir Özcan
294	Ferman	Mübahat S. Kütükoğlu
295	Ferrâc, Abdüssettâr Ahmed	Mustafa Irmak
296	Fetihnâme	Hasan Aksoy
297	Fetvahâne	Ferhat Koca
298	Fevâid	M. Yaşar Kandemir
299	Fevâid Kaydı	Orhan Bilgin
300	Fezâil	M. Yaşar Kandemir
301	Fıkî, Muhammed Hâmid	Ahmet Özel
302	Filib Dî Tarrâzî	Hulusi Kılıç
303	Fleischer, Heinrich Leberecht	H. Ahmed Schmiede
304	Flügel, Gustav Leberecht	Ali Murat Yel
305	Freytag, Georg Wilhelm	İsmail Durmuş
306	Fuâd Seyyid	Eymen Fuâd Seyyid
307	Fundgruben Des Orients	Kemal Beydilli
308	Furûk	Hulusi Kılıç
309	Fütüvvetnâme	Ahmet Yaşar Ocak
310	Gabriel, Giuseppe	Mahmut H. Şakiroğlu
311	Galat	Mustafa S. Kaçalin
312	Galatasaray Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
313	Ganîzâde Mehmed Nâdirî	Mustafa İsmet Uzun
314	Garîbü'l-Hadîs	M. Yaşar Kandemir
315	Garîbü'l-Kur'ân	İsmail Cerrahoğlu
316	Gayn	İsmail Durmuş
317	Gazavatnâme	Mustafa Erkan
318	Gazi Hüsrev Bey	Muhammed Tayyib Okıç
319	Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi	Fikret Karçık
320	Geschichte Der Arabischen Litteratur	Mehmet Kanar
321	Geschichte Des Arabischen Schrifttums	İsmail Balıç

322	Gibb, Sir Hamilton Alexander Roskeen	Jacob M. Landau
323	Gıyâseddin Muhammed El-Halîlî	Ali Alparslan
324	Goeje, Michael Jan De	Davut Dursun
325	Goliuz, Jacobus	Turgut Akpınar
326	Gottheil, Richard James Horatio	Cengiz Kallek
327	Griffinı, Eugenio	Mahmut H. Şakiroğlu
328	Grohmann, Adolf	Turgut Akpınar
329	Gubârî	Ali Alparslan
330	Gubârî Abdurrahman	Ali Alparslan
331	Gudi, Ignazio	Mahmut H. Şakiroğlu
332	Gül	Cemal Kurnaz
333	Gül-i Sad-Berk	İ. Çetin Derdiyok
334	Gülzâr-ı Savâb	Hidayet Yavuz Nuhoğlu
335	Ha (ح)	İsmail Durmuş
336	Hâ (ح)	İsmail Durmuş
337	Hâ (ح)	İsmail Durmuş
338	Haarmann, Ulrich	Hilal Görgün
339	Habib Efendi	Ali Alparslan
340	Haccâc B. Yûsuf B. Matar	Mahmut Kaya
341	Hâcegân	Mehmet İpşirli
342	Hacı Selim Ağa Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
343	Hadîkatü'l-Vüzerâ	Abdülkadir Özcan
344	Hadis	M. Yaşar Kandemir
345	Hâfız Osman	M. Uğur Derman
346	Hâfız Yûsuf	Muhittin Serin
347	Hâfız-ı Acem	Ömer Faruk Akün
348	Hâfız-ı Kütüb	İsmail E. Erünsal
349	Hakkâklık	Mehmet Zeki Kuşoğlu
350	Hâlet Efendi	Abdülkadir Özcan
351	Hâlet Efendi Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
352	Hâlid B. Saîd	M. Yaşar Kandemir
353	Hâlid B. Yezîd B. Muâviye	Muhammed Abdülkâdir Hureysât
354	Halîkatü'r-Rüesâ	Bekir Kütükoğlu

355	Halil Hamîd Paşa	Kemal Beydilli
356	Halil Hamîd Paşa Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
357	Halkârî	Fatma Çiçek Derman
358	Hamdele	Yusuf Şevki Yavuz
359	Hamdullah Efendi, Şeyh	Muhittin Serin
360	Hamidiye Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
361	Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr Von	İlber Ortaylı
362	Hanzale B. Rebî'	Nuri Topaloğlu
363	Harf	İsmail Durmuş, Mehmet Ali Sarı
364	Harita	Sayyid Maqbul Ahmad, Fikret Sarıcaoğlu
365	Hârûn, Abdüsselâm Muhammed	Fethî En-Neklâvî, Hulusi Kılıç
366	Hasan Çelebi	M. Uğur Derman
367	Hasan Hükmî	Christine Woodhead
368	Hasan Hüsnü Efendi	Muhittin Serin
369	Hasan Rızâ Efendi, Hacı	M. Uğur Derman
370	Hasan Rızâ Efendi, Said Paşa İmamı	Nuri Özcan
371	Hasan Sırrı Efendi	Nuri Özcan
372	Hasan Üsküdârî	M. Uğur Derman
373	Hasan Üsküdârî, Sâni	M. Uğur Derman
374	Hâşim Efendi, Mehmed	M. Uğur Derman
375	Hâşim Muhammed El-Bağdâdî	Yûsuf Zennûn
376	Hâşiye	Tevfik Rüştü Topuzoğlu
377	Hat	M. Uğur Derman
378	Hâtıb B. Amr	İsmail Hakkı Ünal
379	Hatîb Mehmed Efendi	M. Uğur Derman
380	Hâtırat	M. Orhan Okay, İbrahim Ed-Dâkûkî-Rıza Kurtuluş
381	Hatim	Abdurrahman Çetin, M. Yaşar Kandemir
382	Hattat	M. Uğur Derman
383	Hatt-ı Hümayun	Mübahat S. Kütükoğlu
384	Havkale	Ali Osman Koçkuzu
385	Hayreddin Mar'aşî	Muhittin Serin
386	Hazif	İsmail Durmuş, Kazım Yetiş
387	Hekimoğlu Ali Paşa	M. Münir Aktepe

388	Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
389	Hell, Josef	Mehmet Kanar
390	Hemze	İsmail Durmuş
391	Herbelot, Barthélemy De Molainville D'	Cengiz Aydın, Tahsin Görgün
392	Heşt Bihişt	Günay Kut
393	Hıtat	İsmail Yiğit
394	Hilâl Nâcî	Galip Yavuz
395	Hilye (2. Bölüm: Hat)	M. Uğur Derman
396	Hoenerbach, Wilhelm	Hidayet Yavuz Nuhoğlu
397	Hokka	M. Uğur Derman
398	Horovitz, Josef (Chajim)	Ziya Yilmazer
399	Houtsma, Martinus Theodorus	Cengiz Kallek
400	Hubeyş B. Hasan	İlhan Kutluer
401	Hududnâme	Mübahat S. Kütükoğlu
402	Hûî, Hasan B. Abdülmü'min	Tahsin Yazıcı
403	Huıcı Miranda, Ambrosio	Mehmet Özdemir
404	Hulv, Abdülfettâh Muhammed	Hüseyin Elmalı
405	Huneyn B. İshak	Hasan Katipoğlu, İlhan Kutluer
406	Hurûf-ı Mukattaa	M. Zeki Duman, Mustafa Altundağ
407	Huzur Dersleri	Mehmet İpşirli
408	Hüccet	Mustafa Oğuz, Ahmet Akgündüz
409	Hüdâyî Kütüphanesi	Hasan Kâmil Yılmaz
410	Hünernâme	Zeynep Tarım Ertuğ
411	Hüsâmeddin Hüseyin Şah	Muhittin Serin
412	Hüseyin Hablî	M. Uğur Derman
413	Hüsrev Paşa Kütüphanesi	Atilla Çetin
414	Hüsrev Paşa, Koca	Halil İnalçık
415	İ'lâm	Ahmet Akgündüz
416	İbn Halef	Asri Çubukcu
417	İbn Mukle	Abdülkadir Özcan
418	İbn Vahşiyye	Mahmut Kaya
419	İbn Zür'a	Sahbân Halifât
420	İbnü'l-Bevvâb	Muhittin Serin

421	İbnü'l-Fuvatî	Cengiz Tomar
422	İbnü'l-Mukaffa'	İsmail Durmuş, İlhan Kutluer
423	İbnü'n-Nedîm	Nasuhi Ünal Karaarslan
424	İbnü's-Sika Es-Sayrafi	Cemil Akpınar
425	İbnülemin Mahmud Kemal	Ömer Faruk Akün
426	İbrâhim Bîzeban	Muhittin Serin
427	İbrâhim Müteferrika	Erhan Afyoncu
428	İbrâhim Rodosî	M. Uğur Derman
429	İcâzet	Cemil Akpınar
430	İdrîs-i Bitlisî	Abdülkadir Özcan
431	İhsan Abbas	Galip Yavuz
432	İktidâb	İsmail Durmuş
433	İ'lâm	Ahmet Akgündüz
434	İlim	İlhan Kutluer
435	İlmiye	Mehmet İpşirli
436	İlm-i Ahkâm-ı Nücûm	Tevfik Fehd
437	İlmühaber	Mübahat S. Kütükoğlu
438	İmâd-i Hasenî	Ali Alparslan
439	İmam Mehmed Efendi	M. Uğur Derman
440	İmlâ	Abdullah Aydın
441	İmza	Mehmet İpşirli
442	İn'âm	Filiz Karaca
443	Index Islamicus	Geoffrey Roper
444	India Office Library And Records	Azmi Özcan
445	İnşâ	Müşterek
446	Institut Français Des Études Arabes	İsmail Durmuş
447	Institut Für Geschichte Der Arabisch-Islamischen Wissenschaften	Mustafa Başkan
448	Iş, Yûsuf B. Reşîd	İsmail E. Erünsal
449	İpek	Nebi Bozkurt, Halil İnalçık, Yunus Vehbi Yavuz
450	İrâde-i Seniyye	Mübahat S. Kütükoğlu
451	İshak Hocası	Reşat Öngören
452	İshak B. Huneyn	Hasan Katipoğlu, Mustafa Çağrıncı

453	İslâm Ansiklopedisi	Orhan F. Köprölü
454	İslâm-Türk Ansiklopedisi	Ayhan Aykut
455	İsmâil Galib	Mahmut H. Şakiroğlu
456	İsmail Saib Sencer	A. Azmi Bilgin
457	İsmâil Zühdi, Eski	M. Uğur Derman
458	İsmâil Zühdi, Yeni	M. Uğur Derman
459	İsmet Efendi, Fındıklılı	Abdülkadir Özcan
460	İsmet Mehmed Efendi	Dia
461	İstanbul (5. Bölüm: Sanat, 6. Bölüm: Hat, 8. Bölüm: Kùltür ve Edebiyat [İstanbul Kütüphaneleri])	Dia, M. Uğur Derman, İsmail E. Erünsal
462	İstif	M. Uğur Derman
463	İstinsah	Nebi Bozkurt, Nevzat Kaya
464	İstircâ	Hayati Hökelekli
465	İstişhâd	İsmail Durmuş
466	İstitrat	İsmail Durmuş
467	İzzet Ali Paşa	Nurettin Albayrak
468	Jones, Sir William	Kemal Kahraman
469	Journal Asiatique	Ahmet Kavas
470	Journal Of The Royal Asiatic Society	Ali Köse
471	Juynboll, Theodorus Willem Johannes	Hilal Görgün
472	Kādî İyâz	M. Yaşar Kandemir
473	Kâf	Mehmet Ali Sarı
474	Kâf	Mehmet Ali Sarı
475	Kâğıt	Osman Ersoy
476	Kâğıt Emîni	Gülden Sarıyıldız
477	Kaide	Mustafa Baktır
478	Kāime	Ali Akyıldız
479	Kalem	M. Uğur Derman
480	Kalemiye	Mehmet İpşirli
481	Kalkaşendî	Mehmet İpşirli
482	El-Kāmûsü'l-Muhît	Hulusi Kılıç
483	Kanunnâme	Halil İnalçık

484	Kara Memi	Gülnur Duran
485	Karahisârî, Ahmed Şemseddin	Muhittin Serin
486	Karakoç, Sarkis	Ahmet Akgündüz
487	Karamânî, Cemâleddin İshak	Reşat Öngören
488	Karatay, Fehmi Ethem	Semavi Eyice
489	Kaside	Müşterek
490	Katalog	İsmail E. Erünsal
491	Katı'	Filiz Çağman
492	Kâtib Çelebi	Orhan Şaik Gökyay
493	Kâtib-i Kütüb	İsmail E. Erünsal
494	Kâtibzâde Mehmed Refî	Muhittin Serin
495	Kâtip	Mustafa Sabri Küçükaşçı, Erhan Afyoncu, Recep Ahışhalı
496	Kavsnâme	Hasan Aksoy
497	Kayışzâde Hâfız Osman Nûri	Muhittin Serin
498	Kebîkeç	Tuba Çavdar Karatepe
499	Kefevî, Mahmûd B. Süleyman	Ahmet Özel
500	Kelime-i Tevhid (2. Bölüm: Hat)	M. Uğur Derman
501	Keşfü'z-Zunûn	İlhan Kutluer
502	Keşşâfû Istılâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm	Nasuhi Ünal Karaarslan
503	Kettânî, Muhammed Abdülhay	Ahmet Özel
504	Keykâvus B. İskender	Rıza Kurtuluş
505	Kılıç Ali Paşa Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
506	Kıraat (Tahammül)	Salahattin Polat
507	Kıraat ve Semâ Kaydı	Tevfik Rüştü Topuzoğlu
508	Kırat	Cengiz Kallek
509	Kırk Hadis	M. Yaşar Kandemir, Abdülkadir Karahan
510	Kıta	Ali Alparslan
511	Kilisli Rifat Bilge	Ömer Faruk Akün
512	Kitâbe	Ali Alparslan
513	Kitâbet	Ahmet Yücel
514	Kitâbiyat	Müşterek
515	Kitâbü'l-Harâc (Kûdame B. Cafer)	Cengiz Kallek

516	Kitap	Nebi Bozkurt
517	Koca Hüseyin	Abdülkadir Özcan
518	Koltuk Tezhibi	İnci Ayan Birol
519	Konstantin, Afrikalı (Constantinus Africanus)	H. Bekir Karlığa
520	Konyalı, İbrahim Hakkı	Erdem Yücel
521	Korkîs Avvâd	Mahmûd El-Arnaût
522	Koyunoğlu, Ahmet Rasih İzzet	Hasan Özönder
523	Kozak	Nebi Bozkurt
524	Köprülü Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
525	Köprülü Mehmed Paşa	Mücteba İlgürel
526	Kračkovskij, Ignatij Julianovič	Rıza Kurtuluş
527	Kraus, Paul Eliezer	Hilal Görgün
528	Krenkow, Fritz	Hidayet Yavuz Nuhoğlu
529	Kudâme B. Ca'fer	Cengiz Kallek
530	Kûfî	Yûsuf Zennûn, Muhittin Serin
531	Kunt, Fatma Rikkat	M. Uğur Derman
532	Kustâ B. Lûkâ	İlhan Kutluer
533	Kuyruklu Buyruldu	Dia
534	Külliyat	Rıza Kurtuluş, Alim Kahraman
535	Külliyât-ı Kavânîn	Ahmet Akgündüz
536	Künye	Nebi Bozkurt
537	Kürdî, Muhammed Tâhir	Ahmet Özel
538	Kütüphane	İsmail E. Erünsal
539	Lahak	İbrahim Hatiboğlu
540	Lâle (2. Bölüm: Sanat)	Fatma Çiçek Derman
541	Lâleli Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
542	Lâm	Ahmet Turan Arslan
543	Lâmelif	İsmail Durmuş
544	Laoust, M. Henri	Ahmet Kavas
545	Latîfî	Ahmet Sevgi
546	Lâyiha	Mübahat S. Kütükoğlu
547	Laz Ömer Efendi	M. Uğur Derman

548	Lemezât	Reşat Öngören
549	Lévi-Provençal, Évariste	Hilal Görgün
550	Levnî	Şehnaz Yalçın
551	Lisânü'l-Arab	Hulusi Kılıç
552	Lyall, Charles James	Zülfikar Tüccar
553	Ma'hedü'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye	Muhammed Harb
554	Mahmud Celâleddin Efendi	M. Uğur Derman
555	Mahmud Nûri, Tophâneî	Muhittin Serin
556	Mahmud Paşa	Şehabeddin Tekindağ
557	Mahmud Paşa Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
558	Mahreç	Mehmet İpşirli
559	Mahzar	Mehmet İpşirli
560	Makale	Rahmi Er, Alim Kahraman, Mehmet Kanar
561	Makāme	Erol Ayyıldız
562	Makas	M. Uğur Derman
563	Makdisi, George M.	Cengiz Tomar
564	Makta'	M. Uğur Derman
565	Mâlik-i Deylemî	Muhittin Serin
566	Margolouth, David Samuel	M. Kâmil Yaşaroğlu
567	Mâserceveyh	Mahmut Kaya
568	Massé, Henri	Rıza Kurtuluş
569	Massignon, Louis	Faruk Bilici
570	Matbaa (Giriş, Osmanlı Devleti)	Kemal Beydilli, Rıza Kurtuluş, Turgut Kut
571	Matbaa-i Ebüzziyâ	Turgut Kut
572	Mayer, Leo Aryeh	Semavi Eyice
573	Mccarthy, Richard Joseph	Mustafa Sinanoğlu
574	Mecâlisü'n-Nefâis	Kemal Eraslan
575	Mecdî, Mehmed	Abdülkadir Özcan
576	Mecelletü'n-Nisâb	Ahmet Yılmaz
577	Meclis	Nebi Bozkurt
578	Mecmua	Mustafa İsmet Uzun
579	Mecmûatü'n-Nezâir	Mustafa Canpolat
580	Medrese	Nebi Bozkurt, Mehmet İpşirli, Abdulhamit Birişik, İsmail Orman

581	Medresetü'l-Hattâtîn	M. Uğur Derman
582	Mehmed Efendi, Şâbanzâde	Reşat Öngören
583	Mehmed Emin Vahîd Paşa	Atila Çetin
584	Mehmed Enverî, Hocaâde	Hasan Aksoy
585	Mehmed İlmî Efendi	M. Uğur Derman
586	Mehmed İzzet Efendi	M. Uğur Derman
587	Mehmed Nazif Bey	M. Uğur Derman
588	Mehmed Râsim, Eğrikapılı	M. Uğur Derman
589	Mehmed Şefik Bey	M. Uğur Derman
590	Mehmed Şevket Efendi	M. Uğur Derman
591	Mehmed Şevket Vahdetî	Muhittin Serin
592	Mehmed Şevki Efendi	M. Uğur Derman
593	Mehmed Süreyyâ	Abdülkadir Özcan
594	Mehmed Tulûî Efendi	Hasan Aksoy
595	Mehmed Vasfi, Kebecizâde	M. Uğur Derman
596	Mehmed Zaîfî Efendi	Hasan Aksoy
597	Mektup	İsmail Durmuş, Mübahat S. Kütükoğlu
598	Me'mûn	Nahide Bozkurt
599	Menâkıb-ı Hünervân	Hidayet Yavuz Nuhoglu
600	Menşur	Abdülkerim Özyayın, Erdoğan Merçil, Dia
601	Merzifonlu Kara Mustafa Paşa	Abdülkadir Özcan
602	Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
603	Meskûkât	Oğuz Tekin
604	Meşâirü's-Şuarâ	Orhan Şaik Gökyay
605	Meşk (I. Bölüm: Hat)	Muhittin Serin
606	Mettâ B. Yûnus	Tahsin Görgün
607	Mevlid	Müşterek
608	Miles, George Carpenter	Garo Kürkman
609	Miftâhu's-Saâde	İlhan Kutluer
610	Millet Kütüphanesi	Mehmet Serhan Tayşi
611	Millî Kütüphane	Tuba Çavdar Karatepe
612	Mîm	İsmail Durmuş
613	Minhâcî	Ahmet Özel

614	Minyatür	F. Banu Mahir
615	Mir'âciyye	Mustafa İsmet Uzun
616	Mir'ât-ı Hattâtîn	Mehmet Memiş
617	Mirza Senglâh	Hatice Aynur
618	Mu'cemü's-Şuarâ	Hüseyin Yazıcı
619	Muan'an	Abdullah Aydın
620	Muaykîb B. Ebû Fâtıma	Abdülkadir Şenel
621	Muhâdarât	Hüseyin Yazıcı
622	Muhammed (14. Bölüm: Türk Hat Sanatı)	Muhittin Serin
623	Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim	Mahmûd El-Arnaût
624	Muhammed Fuâd Abdülbâkî	İbrahim Hatiboğlu
625	Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd	İsmail Durmuş
626	Muharref	Mehmet Efendioğlu
627	Muhtârât	Tevfik Rüştü Topuzoğlu
628	Muhtârüddin Ahmed	Arif Nevşahi
629	Muhtasar	Müşterek
630	Muînüddîn-i İsfizârî	Tahsin Yazıcı
631	Mukabele	Ataullah Şahyar
632	Mukabele Kaydı	Hüseyin Yazıcı
633	Mukaddime	İsmail Durmuş, Mustafa İsmet Uzun, M. Orhan Okay
634	Murad Molla Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
635	Murakka'	M. Uğur Derman
636	Musahhaf	Mehmet Efendioğlu
637	Musannef	İbrahim Hatiboğlu
638	Mushaf (2. Bölüm: Hat)	Mehmet Emin Maşalı, Muhittin Serin, İskender Pala
639	Mustafa Anber Ağa	Nuri Özcan
640	Mustafa Dede	Muhittin Serin
641	Mustafa İzzet, Kazasker	M. Uğur Derman
642	Mustafa İzzet, Yesârîzâde	M. Uğur Derman
643	Mustafa Vâsîf, Çömez	M. Uğur Derman
644	Mü'telif ve Muhtelif	S. Kemal Sandıkçı
645	Müderris	Nebi Bozkurt, Mehmet İpşirli

646	Müderri-i Razavî	Rıza Kurtuluş
647	Müen'en	Mehmet Efendioğlu
648	Mühimme Defteri	Mübahat S. Kütükoğlu
649	Mühre	M. Uğur Derman
650	Mühür	Necati Fahri Taş, Nebi Bozkurt, Mübahat S. Kütükoğlu
651	Münâvele	Salahattin Polat
652	Müneccid, Selâhaddin	Ali Bulut
653	Münşeat	Mustafa İsmet Uzun
654	Münşeâtü's-Selâtîn	Abdülkadir Özcan
655	Müntehabât	Mustafa İsmet Uzun
656	Münzevî, Ali Nakî	Rıza Kurtuluş
657	Mürekkep	M. Uğur Derman
658	Mürur Tezkiresi	Mübahat S. Kütükoğlu
659	Müsennâ	Ali Alparslan
660	Müsned	İbrahim Hatiboğlu
661	Müstahrec	S. Kemal Sandıkçı
662	Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin	Ahmet Yılmaz
663	Müştebih	Dia
664	Müstedrek	İbrahim Hatiboğlu
665	Müteferrika Matbaası	Kemal Beydilli
666	Mütercim Âsım Efendi	Mustafa S. Kaçalın
667	Müttelik ve Müfterik	S. Kemal Sandıkçı
668	Naht	Mehmet Reşit Özbalıkçı
669	Nakkaş	Nebi Bozkurt
670	Nakkaş Hasan Paşa	Zeren Tanındı
671	Nakkaşhâne	Zeren Tanındı
672	Nakşî Mustafa Dede	Nuri Özcan
673	Nâme-i Hümayun	Zeynep Tarım Ertuğ
674	Nasihatnâme	İskender Pala
675	Nasr El-Hürinî	Hilal Görgün
676	Nâşid	Ömer Zülfe
677	Nâzım Mehmed	Hasan Aksoy

678	Necip Paşa Kütüphanesi	Ali İhsan Yıldırım
679	Nefeszâde İbrâhim	Muhittin Serin
680	Nefeszâde Seyyid İsmâil Efendi	M. Uğur Derman
681	Nesih	M. Uğur Derman
682	Nesir	İsmail Durmuş, Mehmet Kanar, Mustafa İsmet Uzun
683	Nesta'lik	Ali Alparslan
684	Nevşâhî	Arif Nevşahi
685	Nicholson, Reynold Alleyne	Süleyman Derin
686	Nişancı	Erhan Afyoncu
687	Nöldeke, Theodor	Hilal Görgün
688	Nûn	İsmail Durmuş, Soner Gündüzöz
689	Nuruosmaniye Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
690	Okçuzâde Mehmed Şâhî	Christine Woodhead
691	Okyay, Mehmed Necmeddin	M. Uğur Derman
692	Orhon Yazıtları	Mustafa S. Kaçalin
693	Orientalni Institut U Sarajevu	Muhammed Aruçi
694	Oryantalizm	Yücel Bulut
695	Osman III	Fikret Sarıcaoğlu
696	Osmanlılar (3. Medeniyet Tarihi / 19. Hat)	Mehmed İpşirli/Muhittin Serin
697	Osman Yahyâ	Abdurrahman Mıhcıoğlu
698	Ouseley, Sir William	Rıza Kurtuluş
699	Ozak, Muzaffer	Tevfik Rüştü Topuzoğlu
700	Ömer Efendi, Nasuhpaşazâde	Hasan Aksoy
701	Ömer Vasfi Efendi	Ali Alparslan
702	Örfi Mahmud Ağa	Abdülkadir Özcan
703	Özege, M. Seyfettin	Nuri Akbayar
704	Özyazıcı, Mustafa Halim	M. Uğur Derman
705	Pakalın, Mehmet Zeki	Ali Birinci
706	Paleografya	Mübahat S. Küttükoğlu
707	Papirüs	Nuray Yıldız
708	Parşömen	Nuray Yıldız
709	Pearson, James Douglas	Kemal Çiçek

710	Pellat, Charles	Kemal Çiçek
711	Pençe	Mübahat S. Kütükoğlu
712	Pertev Mehmed Said Paşa	Carter Vaughn Findley
713	Pertev Paşa Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
714	Pertevniyal Vâlide Sultan	Ali Akyıldız
715	Pertevniyal Vâlide Sultan Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
716	Pervâne	Muharrem Kesik
717	Pococke, Edward	Şenol Korkut
718	Pretzl, Otto	Abdulhamit Birişik
719	Prilozı Za Orjentalnu Filologiju	Muhammed Aruçi
720	Râ	İsmail Durmuş
721	Râgıb Paşa	Dia
722	Râgıb Paşa Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
723	Rahle	Nebi Bozkurt
724	Râkım Efendi, Mustafa	Süleyman Berk
725	Ramazan Abdüttevâb	İsmail Durmuş
726	Ramazan B. İsmâil	Muhittin Serin
727	Râşid Efendi Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
728	Râşid Mehmed Efendi	Fatih Günay
729	Râşidî, Pîr Hüsâmeddin	Arif Nevşahi
730	Reddâde	İsmail E. Erünsal
731	Reisülküttâb	Recep Ahıskalı
732	Remiz	İsmail Durmuş
733	Reşer, Osman	Sedat Şensoy
734	Revue Du Monde Musulman	Ahmet Kavas
735	Rieu, Charles	Sedat Şensoy
736	Rik'a	Muhittin Serin
737	Rikâ'	Muhittin Serin
738	Risâle	Rahmi Er, Mehmet Kanar, Mustafa İsmet Uzun
739	Er-Risâletü'l-Müstetrafe	İbrahim Hatiboğlu
740	Ritter, Helmut	Özcan Taşcı
741	Rivayet	Mehmet Efendioğlu
742	Riyâzü'n-Nükabâ	M. Fatih Köksal

743	Rızâî Mahmud Baba Efendi	Mustafa İsmet Uzun
744	Rızâ-yi Abbâs	Zeren Tanındı
745	Rızâ-yi Herevî	Zeren Tanındı
746	Robson, James	İbrahim Hatiboğlu
747	Roemer, Hans Robert	Mustafa L. Bilge
748	Rokoko	Hatice Aksu
749	Rosenthal, Franz	Cengiz Tomar
750	Rûhu't-Ta'lik	Aynur Maktal
751	Ruska, Julius Ferdinand	Hüseyin Gazi Topdemir
752	Rûznâmçe	Erhan Afyoncu
753	Rûznâme	Fikret Sarıcaoğlu
754	Rüstem Paşa	Erhan Afyoncu
755	Rüstem Paşa Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
756	Sâ	İsmail Durmuş
757	Sâbit B. Kurre	İhsan Fazlıoğlu
758	Sacy, Antoine Isaac Silvestre De	Faruk Bilici
759	Sâd	İsmail Durmuş
760	Safedî	İsmail Durmuş
761	Sah	Mehmet İpşirli
762	Sahaf	İsmail E. Erünsal
763	Sahaflar Çarşısı	Ü. Melda Ermiş
764	Sahîfe	Abdullah Aydın
765	Sahih	Mehmet Efendioğlu
766	Sak	Cengiz Kallek, Süleyman Kaya
767	Sakr, Seyyid Ahmed	Halim Öznurhan
768	Salâtüselâm	M. Suat Mertoğlu
769	Sâlih Efendi, Çemşîr Hâfız	Muhittin Serin
770	Sâlim	Hüseyin Güfta
771	Sâmi Efendi, İsmâil Hakkı	M. Uğur Derman
772	Sâmi Necmeddin	Fatma Çiçek Derman
773	Sauvaget, Jean	İsmail Yiğit
774	Savat	Mehmet Zeki Kuşoğlu
775	Sayı	Melek Dosay Gökdoğan

776	Schacht, Joseph	Murteza Bedir
777	Schefer, Charles Henri Auguste	İsmail Yiğit
778	Schiaparelli, Celestino	Mahmut H. Şakiroğlu
779	Schultens, Albertus	Müna Haddad Yeken
780	Sédillot, Jean-Jacques Emmanuel	Enes Kabakcı
781	Sefâretnâme	Nebi Bozkurt, Kemal Beydilli
782	Sehl B. Hârûn	Mehmet Azimli
783	Sekkâ, Mustafa Muhammed	İsmail Durmuş
784	Selim III	Kemal Beydilli, Nuri Özcan
785	Selimiye Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
786	Semâ	Abdullah Aydın
787	Serkîs, Yûsuf İlyân	Mustafa Öz
788	Serlevha	Gülnur Duran
789	Seyahatnâme	Hüseyin Yazıcı, Kaan Dilek, Menderes Coşkun
790	Seybold, Christian Friedrich	M. Suat Mertoğlu
791	Seyyid İbrâhim	M. Hüsrev Subaşı
792	Sîn	İsmail Durmuş
793	Sır Kâtibi	Fatih Yahya Ayaz, Fikret Sarıcaoğlu, Ali Akyıldız
794	Sicill-i Ahvâl Defterleri	Gülden Sarıyıldız
795	Sifr	Ahmet Güç
796	Siyâkat	Muhittin Serin
797	Siyâsetnâme	Hasan Hüseyin Adaloğlu, Coşkun Yılmaz
798	Slane, William Mac-Guckin De	Recep Şentürk
799	Sözlük	İsmail Durmuş, Tahsin Yazıcı, Ahmet Topaloğlu, Mustafa S. Kaçalın
800	Sprenger, Aloys	İlhan Erdem
801	Storey, Charles Ambrose	Rıza Kurtuluş
802	Strothmann, Rudolf	Hilal Görgün
803	Studia Islamica	M. Sait Özervarlı
804	Suhuf	Ömer Dumlu
805	Suud Yavsi Ebüssuudoğlu	Muhittin Serin
806	Suyolcuzâde Mehmed Necib	Muhittin Serin
807	Suyolcuzâde Mustafa Efendi	M. Uğur Derman

808	Süleymaniye Kütüphanesi	Nevzat Kaya
809	Sülüs	Muhittin Serin
810	Şah Mahmûd Nisâbü'rî	Muhittin Serin
811	Şahkulu	Fatma Çiçek Derman, Gülnur Duran
812	Şarkiyat Araştırmaları Merkezi	Hüseyin Yazıcı
813	Şecere	Nebi Bozkurt
814	Şehid Ali Paşa	Abdülkadir Özcan
815	Şehid Ali Paşa Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
816	Eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye	Abdülkadir Özcan
817	Şeker Ahmed Paşa	Muhittin Serin
818	Şekerzâde Feyzullah Sermed	Dia
819	Şekerzâde Seyyid Mehmed	Muhittin Serin
820	Şemse	Nebi Bozkurt
821	Şems-i Münşî	Rıza Kurtuluş
822	Şer'iyce Sicilleri	Yunus Uğur
823	Şerh	Müşterek
824	Şeyh Vefâ Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
825	Şeyhî Mehmed Efendi	Abdülkadir Özcan
826	Şeyho, Luvîs	Süleyman Tülüçü
827	Şîn	İsmail Durmuş
828	Şiir	Müşterek
829	Şükûfe	İnci Ayan Birol
830	Şürahbîl B. Hasene	Mehmet Efendioğlu
831	Şürût ve Sicillât	Fahrettin Atar
832	Tâ (التاء)	İsmail Durmuş
833	Tâ (طاء)	İsmail Durmuş
834	Tabakat	Müşterek
835	Tabakâtü's-Şuarâ	Musa Yıldız
836	Tâbirnâme	Orhan Şaik Gökyay, Vildan S. Coşkun
837	Tâcü'l-Luga	Hulusi Kılıç
838	Taeschner, Franz	Hedda Reindl-Kiel
839	Tahrîc	Mehmet Görmez
840	Tahrir	Mehmet Öz

841	Tahsin Efendi, Hasan	M. Hüsrev Subaşı
842	Tahsin Efendi, Tokatlı	M. Hüsrev Subaşı
843	Tahvil (Hadis)	Emin Âşıkkutlu
844	Tahvil (Divân-ı Hümâyün Kalemi)	Recep Ahıskalı
845	Taklid	Aydın Usta
846	Takrir	Mübahat S. Kütükoğlu
947	Takriz	Mustafa İsmet Uzun, Ahmet Turan Arslan
848	Takyîdü'l-İlm	İbrahim Hatiboğlu
849	Ta'lik	M. Uğur Derman
850	Ta'likât	Sedat Şensoy
851	Tâlikîzâde Mehmed Subhi	Christine Woodhead
852	Tanâhî, Mahmûd Muhammed	Mahmûd El-Arnaût
853	Tancî, Muhammed	Bekir Topaloğlu
854	Tarih	Müşterek
855	Tarih Düşürme	Turgut Karabey
856	Târîhu Âdâbi'l-Lugati'l-Arabiyye	Şükran Fazlıoğlu
857	Târîh-i Osmânî Encümeni	Abdülkadir Özcan
858	Tashîf	Emrullah İşler
859	Taş	Nebi Bozkurt-Hakkı Acun
860	Taş Basması	Alim Kahraman
861	Taşköprizâde Ahmed Efendi	Yusuf Şevki Yavuz
862	Tecrîd	Halit Özkan
863	Tedvîn	Mehmet Efendioğlu
864	Tefsir	Abdulhamit Birişik, M. Suat Mertoğu
865	Tehzîb	Ahmet Özel
866	Telhis	Pál Fodor
867	Temellük ve Tesâhüb Kaydı	Orhan Bilgin
868	Temessük	Mübahat S. Kütükoğlu
869	Terceme	Erdinç Ahatlı
870	Tercüman	Nebi Bozkurt, Mahmut H. Şakiroğlu
871	Tercüme Hareketleri	Muhittin Macit
872	Teşrîfât-ı Kadîme	Ziya Yılmaz
873	Tevkî'	Erdoğan Merçil

874	Tevkî'	Muhittin Serin
875	Tezhip	İnci Ayan Birol, Gülnur Duran, Fatma Çiçek Derman
876	Tezkire	Mübahat S. Kütükoğlu
877	Tezyinat	Aziz Doğanay
878	Ticânî, Muhammed B. Ahmed	Ahmet Özel
879	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi	Zeynep Atbaş
880	Tornberg, Carl Johan	Osman Gazi Özgüdenli
881	Transkripsiyon	İsmail Durmuş
882	Tuğra	M. Uğur Derman
883	Tuhfe-i Hattâtîn	M. Uğur Derman
884	Turhan Sultan	Filiz Karaca
885	Turhan Vâlîde Sultan Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
886	Türk Tarih Kurumu	Yusuf Halaçoğlu
887	Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi	Zübeyde Cihan Özsayınır
888	Türkiye (5. Bölüm: Hat)	Muhittin Serin
889	Türkiye (6. Bölüm: Geleneksel Türk El Sanatları)	Muhittin Serin
890	Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu	Hatice Aynur
891	Umur Bey Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
892	Unvan	Abdülkerim Özaydın
893	Uşşâkîzâde İbrâhim Efendi	Raşit Gündoğdu
894	Übey B. Kâ'b	Bünyamin Erul
895	Ünver, Ahmet Süheyl	Ahmet Güner Sayar
896	Üslûp	İsmail Durmuş, Adnan Karaismailoğlu, Alim Kahraman
897	Vahdî Efendi	İsmail Durmuş
898	Vahîd Paşa Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
899	Vahiy Kâtibi	M. Suat Mertoğlu
900	Vajda, Georges	Aydın Topanoğlu
901	Vak'anüvis	Bekir Kütükoğlu
902	Vakfiye	Osman Gazi Özgüdenli, Hasan Yüksel
903	Vasiyet	Halit Özkan
904	Vâv	İsmail Durmuş

905	Vefeyât	Mehmet Efendioğlu
906	Veliyyüddin Efendi	Tahsin Özcan
907	Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
908	Verrâk	İsmail E. Erünsal
909	Vesâik	Hacer Yetkin (Kontbay)
910	Vicâde	Halit Özkan
911	Visâl-i Şîrâzî	Rıza Kurtuluş
912	Vollers, Karl	Hilal Görgün
913	Walzer, Richard Rudolf	M. Sait Özervarlı
914	Wiener Zeitschrift Für Die Kunde Des Morgenlandes	Gisela Procházka-Eisl
915	Wiet, Gaston	Osman Gazi Özgüdenli
916	Wright, William	Ömer İshakoğlu
917	Wüstenfeld, Heinrich Ferdinand	Hilal Görgün
918	Yâ	İsmail Durmuş
919	Yahyâ B. Adî	Mehmet Nesim Doru
920	Yahyâ Hilmi Efendi	M. Uğur Derman
921	Yâkût El-Müsta'sımî	Muhittin Serin
922	Yanyalı Esad Efendi	Kazım Sarıkavak
923	Yardım, Ali	Mustafa Sinan Yardım
924	Yarlık	İlyas Kemaloğlu
925	Yazgan, Mehmet Hulûsi	Muhittin Serin
926	Yazıcı, Mehmet Emin	M. Uğur Derman
927	Yazır, Mahmut Bedrettin	M. Uğur Derman
928	Yazma	Orhan Bilgin
929	Yelkenci, Mehmet Raif	Turgut Kut
930	Yenicami Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal
931	Yesârî Mehmed Esad	M. Uğur Derman
932	Yıldız Sarayı Kütüphanesi	Tuba Çavdar Karatepe
933	Yıldıznâme	İlyas Çelebi
934	Yuhannâ B. Bıtrık	M. Cüneyt Kaya
935	Yuhannâ B. Mâseveyh	M. Cüneyt Kaya
936	Yûsuf Ağa Kütüphanesi	İsmail E. Erünsal

937	Yûsuf Efendi, Demircikulu	Muhittin Serin
938	Yusuf Zâhir Efendi	Muhammed Masum Şenburç
939	Zâ (ظ)	İsmail Durmuş
940	Zâl	İsmail Durmuş
941	Zây (ز)	İsmail Durmuş
942	Zâyirçe	İlyas Çelebi
943	Zebûr	Salime Leyla Gürkan
944	Zeitschrift Der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft	Hilal Görgün
945	Ez-Zerîa İlâ Tesânîfi'-Şîa	Ali Güzelyüz
946	Zetterstéen, Karl Vilhelm	Osman Gazi Özgüdenli
947	Zevâid	Abdullah Karahan
948	Zeyd B. Sâbit	Bünyamin Erul
949	Zeyil	İsmail Durmuş, Casim Avcı, Abdülkadir Özcan, Ali Hakan Çavuşoğlu
950	Zîc	Yavuz Unat
951	Ziriklî	Kasım Kırbıyık

